

ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

СПИСАНИЕ ЗА ОСНОВНИ УЧИТЕЛИ

РЕДАКТОРЪ АНТ. БОРЛАКОВЪ.

Д. Тасковъ —
с. Рашка-Гращица, Кюстендилско.

Ученически трапезарии.

Мисълта ми не е за безплатни ученически трапезарии, уредени и издържани отъ общински съвети, училищни настоятелства и благотворителни дружества. Такива трапезарии за сега има, ако не изключително, поне предимно, въ градоветъ. За безплатни ученически трапезарии въ повечето наши села за сега не може да се говори. Не че въ селата нѣма гладуващи, а защото повечето общини и училищни настоятелства сж икономически немошни и не могатъ да издържатъ такива, а благотворителни дружества още не сж организирани. Независимо отъ това, макаръ повечето селски стопанства да иматъ недостатъчни доходи, все пакъ малко сж домакинствата, които сж изложени на гладъ. А само за тѣхнитъ деца не може да се уреди и издържа безплатно трапезария.

Възможно и необходимо е откриването, обаче, на другъ видъ ученически трапезарии при всички наши училища, особено пъкъ при училищата въ балканскитъ села. При съществуващитъ наши условия тия трапезарии не могатъ да бждатъ безплатни, а *кооперативни*: хранителнитъ продукти за тѣхъ ще се донасятъ отъ и за смѣтка на участвуващитъ въ трапезарията ученици.

Нуждата отъ такива трапезарии е належаща. Голѣма частъ отъ нашитъ села сж балкански и сж разпрѣснати на махали и колиби. Много малки села нѣматъ училища, а въ други тѣ сж построени въ нѣкоя централна махала. Голѣма частъ отъ ученицитъ живѣятъ на разстояние 1—2—3—4—5 дори и повече километри отъ училището, дохождатъ въ него сутринъ, а се връщатъ вечеръ, по обѣдъ оставатъ въ

училището. Сжщо е положението и на ученицитѣ отъ районнитѣ прогимназии.

А съ какво се хранятъ ученицитѣ, които оставатъ на обѣдъ въ училището? Обикновено ето съ какво: 1. Когато блажатъ — парче черенъ хлѣбъ, малко печено или пражено свинско месо, или кжсче сирене, или съ малко урда (извара), или едно-две яйца, варени или пражени, или остатъкъ отъ вчерашенъ зелникъ или баничка и пр. пр. 2. Когато посятъ — хлѣбъ съ солъ и пиперъ, или съ глава червенъ лукъ, или стръкъ празъ лукъ, или съ 2—3 варени картофи, или при благоприятни случаи халва или бонбони за 1—2 лева. Тия ученици, понеже живѣятъ далечъ отъ училището, понеже сутринъ имъ предстои пжтъ, ставатъ и тргватъ къмъ училището рано. А това ще рече никакъ или малко набързо закусватъ. Не сж рѣдки случаитѣ, когато още сутринъ по пжтя за училището тѣ изядатъ „гостбата“ си и по обѣдъ ядатъ само хлѣбъ. Но понеже сж безъ гостба, на обѣдъ ядатъ малко, не се дохранватъ, скоро огладняватъ и въ междучасието излизатъ обикнозено съ кжсъ хлѣбъ въ ржка. Вечеръ, изгладнѣли и уморени, се връщатъ дома и още съ влизането въ кжщи казватъ: „Мамо, гладенъ съмъ, дай да ямъ!“ Ядатъ, каквото намѣрятъ, безъ да се хранятъ добре. На вечеря или малко или никакъ не ядатъ. И туй е отъ октомврий до май включително всѣки присжтственъ день! Мисля, че не ще се намѣри човѣкъ, който да каже, че храната на селскитѣ ученици, които живѣятъ далечъ отъ училището, безразлично бедни или богати сж, е питателка и навременна. Нѣщо повече, понеже тѣ ядатъ презъ голѣма частъ отъ годината сами, въпросъ за редъ и приличие въ време на храненето за тѣхъ не сжществува.

Друго би било положението, ако при училища, въ които оставатъ на обѣдъ ученици, се уредятъ кооперативни ученически трапезарии. Както споменахъ по-рано, продукти за тѣхъ ще се донасятъ отъ ученицитѣ, „дърва“ и възнаграждение на готвачъ сжщо могатъ да бждатъ за смѣтка на тѣхъ.

Отъ практика зная, че уреждането на такава ученическа трапезария не изисква много срѣдства, но изисква постоянство и много сили отъ уредника ѝ. Наистина, за една добре уредена трапезария е необходимъ скжпъ инвентаръ, кухня, изба и пр. Но кога може да имаме това? И, докато не бждатъ пригодени всички условия, трѣбва ли да чакаме? А въпросъ е за храната на ученицитѣ ни. Можемъ ли да очакваме успѣхъ отъ гладни деца? Нали всички знаемъ и често повтаряме: „Гладна мечка хоро не играе“. Тогава какъ може да изискваме отъ децата внимание и прилежание, когато тѣ сж недохранени, изтощени, омаломощѣли? Мнозинството отъ тѣхъ сж анемични и предразположени къмъ

леко заболяване. Тѣхъ, както се казва, болестъ не минава. И чудна ли е следъ това констатацията, че поколѣнието ни се изражда? Значи, въпросътъ за устройване на ученически трапезарии и въ селата е не само педагогически, а и социаленъ. Чрезъ тѣхъ ще се подпомогне нормалното умствено, физическо и волево развитие на децата, бждещи граждани, бждещи бащи и майки. Следователно, длѣжностъ на родители и учители е да се заематъ съ уреждане при районнитѣ прогимназии и въ балканскитѣ села, прѣснати на махали, на ученишки трапезарии. Длѣжностъ е сѣщо на училищнитѣ настоятелства и общинскитѣ съвети да ги подпомагатъ, съ каквото могатъ.

На първо време ученическата трапезария може да се задоволи съ елементаренъ инвентаръ, донесенъ отъ самитѣ ученици; може да се готви въ училището, ако има мѣсто, а може и въ частна кѣща; може да се наема готвачъ, а може и ученицитѣ сами, подпомогнати отъ учителя, да вършатъ това. Важното е — въ опредѣленото за обѣдъ време да се прибератъ ученицитѣ въ училището и да имъ се даде топла питателна храна. За удобства въпросъ не трѣбва да става.

Ето ползата отъ ученическата трапезария въ село:

1. Подпомага нормалното психофизическо развитие на децата. Всеизвестна истина е, че разнообразната и питателна храна е едно отъ условията за добро здраве. Има ли нашиятъ ученикъ при описанитѣ условия такава храна? — Казахъ вече — не! А може ли гладното дете да е продуктивно въ класъ? — Пакъ не? Следователно, съ храната, която си донасятъ отъ дома, ученицитѣ бавно се изтощаватъ физически и мѣчно възприематъ преподаванитѣ уроци. Азъ наблюдавамъ ежедневно ученицитѣ си и констатирамъ разлика въ здравето и успѣха на ученицитѣ, които се хранятъ съ топла гостба на обѣдъ, и ония, които обѣдватъ съ хлѣбъ и солъ. Не съмъ забележилъ още ученици, които се хранятъ въ трапезарията ни, да взематъ въ междучасията хлѣбъ. Тѣ чакатъ обѣда, нахранватъ се и следъ това си гледатъ работата. Това показва, че трапезарията свиква ученика де се храни въ опредѣлено време, а това не е безъ значение за здравето. Независимо отъ това, общата трапеза на съврѣстници увеличава апетита. „Моятъ Г., каза ми единъ родителъ, дома не яде фосулъ, а тукъ всичко яде“. Това показва, че другарската трапеза увлича и злоядитѣ деца.

2. Привиква ученика къмъ редъ и приличие въ време на храненето. Знаемъ, колко малко работятъ въ това отношение нашитѣ селски семейства. Въ трапезарията ученицитѣ не почватъ яденето, докато не се разлѣе гостбата, докато не се чете молитва. Преди яденето всѣки е длѣженъ да си измие рѣцетѣ, въ време на яденето всѣки е длѣженъ

да има кърпа за ядене. Колко наши селски семейства всаждатъ въ децата си такива навици? — Рѣдкостъ сж тѣ!

3. *Всажда у детето навикъ къмъ чистота и редъ въ кухнята.* Ученицитѣ не сж гости, а помощници въ трапезарията. Тѣ помагатъ при измиване на сѣдoветѣ, при подреждането имъ бюфета, долапа или етажерката. Следъ яденето всичко трѣбва да бѣде поставено на мѣстото си. Това е длъжностъ на дежурни ученици. Въ нашитѣ селски кѣщи често се случва неомита паничка, парче хлѣбъ, солничка на масата на стола, на прозореца. Въ малко селски домакинства има бюфетъ или долапъ. Защо? — Не само отъ нѣмотия, а защото селянинътъ не чувствува нужда отъ такива. Усѣтътъ къмъ редъ у нашитѣ селянки е слабо развитъ. Въпросъ за удобства въ селска кѣща рѣдко става. Ученическата трапезария може да покаже примѣръ на добре уредена кухня. Чрезъ нея училището ще допринесе щогоде за посаждане у ученика навикъ къмъ редъ и чистота въ домашната кухня.

Скромно уредената трапезария въ нашето училище е извиквала у мнозина селяни — посетители следнитѣ изявления: „Хубава уредба! И не струва скѣпо“. А това иде да кажа между другото, че за нашия селянинъ, за културното му, пѣкъ и икономическо повдигане сж необходими примѣри и то примѣри въ село, които тѣй често да вижда.

4. *Допринася за прибиране въ училището на повече подлежащи на учение деца.* На беднитѣ при наличностъ на трапезария по лесно би се дало поне безплатенъ обѣдъ. Слабитѣ и гладнитѣ деца, които живѣятъ далечъ отъ училището, по-охотно ще бѣдатъ изпратени въ него, защото леко и ефтино могатъ да иматъ топълъ обѣдъ. Това особено е важно за районнитѣ прогимназии. *Ученическитѣ трапезарии ще закрепятъ и осмислятъ тия прогимназии.* Практиката ми потвърждава това.

5. *Допринася за възпитание на добри домакини и общественици.* Зимовището се приготвя съ помощта на ученицитѣ. При условия отъ остатѣцитѣ отъ кухнята може да бѣде ухранена свиня, може да бѣде произведенъ зеленчукъ и др. За прихода и разхода въ пари и продукти се води отчетностъ. Въ нея взематъ участие ученици. Приемането на продуктитѣ и измѣрването имъ за разходъ става сжщо отъ ученици. Единъ ученикъ е ключаръ. Кой би отказалъ, че всичко това действува възпитателно?

6. *Допринася за сближението на учителъ и ученици, на учителъ и родители.* Организирането на ученическа трапезария, както казахъ, не е лека работа. Изисква се трудъ и упоритостъ отъ страна на учителя. И всичко това е за ученицитѣ. Това не може да не се забележи отъ последнитѣ и родителитѣ имъ. То ги сближава. Любовь и уважение за-

царува между тях. А то е основата за успѣха на възпитателната и образователна учителюва работа, то е условие за успѣха и на неговата многостранна извънучилищна дейность.

Ръководени отъ всичко казано, въ нашето училище по-миналата учебна година положихме основитѣ на скромна ученическа трапезария. Съ по-голѣмъ успѣхъ и по-добъръ резултатъ тя сѣществува и миналата учебна година. Подготвяме условията за откриването ѝ презъ настоящата учебна година. Въ по-долнитѣ редове на кратко ще изложимъ, а) какъ основахме ученическата трапезария при нашето основно народно училище въ с. Рашка-Гращица, Кюстиндилска околия, б) какъ я организирахме, в) какво дадохъ ученицитѣ за нея и г) какво имъ даде тя.

*

Преди всичко всѣки, който се заеме съ организирането на ученическа трапезария, трѣбва да знае и помни следното:

1. Всѣко училище функционира при специфични мѣстни условия, които не могатъ да не се взематъ подъ внимание и при организиране на ученическата трапезария. Следователно, общъ образецъ за организиране на такава не може да се даде. Направеното въ това отношение при нѣкои училища трѣбва добре да се проучи и да се заеме само онова, което мѣстнитѣ условия позволяватъ.

2. Ако се касае за откриване безплатна ученическа трапезария, необходимо е да се намѣрятъ срѣдства — желающитѣ да се хранятъ въ нея сами ще дойдатъ: тѣ сж тъй много. За кооперативна трапезария, обаче, работата стои малко по-иначе. Откриването на такава трапезария е възможно само при съгласието и подкрепата на родителитѣ на ученицитѣ. Защото знае се, че нашия селянинъ е твърде небреженъ къмъ храната на децата си. Иматъ ли хлѣбъ, тѣ сж добре, затуй и не твърде се безпокои, когато ги изпрати въ училище безъ закуска и само съ солъ и хлѣбъ за обѣдъ. Първа длѣжностъ на учителя, който се заема съ организиране на трапезария е, следователно, да убеди родителитѣ на ученицитѣ, да ги доведе до разбиране, че съ сухата, студената, крайно непитателната храна на обѣдъ тѣхнитѣ деца се изтощаватъ, не сж внимателни въ часъ, резултатитѣ отъ обучението не сж тъй добре, че следствие на изтощението децата имъ леко заболяватъ.

3. Преди да се подеме организирането на трапезарията мнозина ще кажатъ, че сж необходими много нѣща. Да, необходими сж. Но едно нѣщо е по-необходимо — топла храна на обѣдъ за децата. Необходимо е още, организаторътъ ѝ да се въоръжи съ воля, търпение, упоритостъ въ работата. Има ли той тия качества, има ли и довѣрието и подкрепата на родителитѣ, всичко необходимо постепенно ще се набави.

Необходимо е всичко туй на организатора, защото той, безъ друго, ще срѣща производействие, както между нѣкои заинтересовани селяни, така, възможно е, и между своитѣ колеги. Това производействие, обаче, не трѣбва да го смущава: той неуклонно трѣбва да следва начертания си планъ.

Всичко туй за организаторътъ на нашата трапезария бѣше ясно, и той, следъ като бѣше обмислилъ добре въпроса, почна така:

На годишното утро на прогимназията преди три години, когато родителитѣ на почти всички прогимназиялни ученици бѣха въ училището съ обѣдъ, на самия обѣдъ той се обърна къмъ родителитѣ съ приветни думи, подчерта добрия обичай, останалъ въ нашия край още отъ турското робство, и прикани родителитѣ да се обърнатъ мислено нѣколко дни назадъ и си помислятъ, съ какво за обѣдъ сж изпращали децата си въ училището, какъ сж се измжчвали съ сухата непитателна храна, прикани ги да ги погледнатъ въ изпититѣ лица и имъ съобщи накрая, че отъ началото на идната година възнамѣрява, при училището да организира трапезария, въ която сж донесенитѣ отъ децата продукти ще се готви и ще имъ се дава топла храна на обѣдъ. Стана веднага единъ отъ родителитѣ изъ едно село въ района на прогимназията, одето дохождатъ доста деца въ нея, и заяви: „Съ името на моитѣ селяни азъ заявявамъ, че ние благодаримъ за изказанитѣ думи отъ г. Т. и заявяваме, че сме готови да направимъ всичко, каквото той каже, само децата ни да получаватъ топла храна“.

Искрата бѣ хвърлена. Тя запали сърдцата. Довѣрието на родителитѣ бѣ спечелено.

Презъ лѣтната ваканция организаторътъ обисли подробно работата си.

Следната учебна година, въ началото на октомврий, въ съвмѣстно заседание на учителски съветъ и училищното настоятелство той разви плана си и поиска съдействие. Последното му се отказа, защото нѣмало условия. Жалко, но фактъ....

Но той се не отчая. Повика тогава родителитѣ на ученицитѣ, които оставатъ на обѣдъ въ училището, на родителско-учителска срѣща. На последната въ хубава сказка той разви плана си и следъ размѣна на мисли се реши:

1. Още отъ утре да се дава на ученицитѣ, които обѣдватъ въ училището, на обѣдъ чай.

2. Понеже урежданата трапезария не разполага съ никакъв инвентаръ, ученицитѣ, които ще се хранятъ въ нея, ще си донесатъ отъ дома панички или чашки за чай, лъжички и захаръ.

— Азъ ще изпратя утре едно голѣма тенджера, въ коя-

то да се стопли водата за чая, провикна се единъ отъ пристъпващитѣ родители.

— Азъ пъкъ утре, когато замина оттукъ съ колата за гарата, ще оставя за трапезарията една дълга маса, добави втори дарителъ.

— Ще качишъ на колата и ще донесешъ дотукъ отъ мене пъкъ единъ дълъгъ столъ, провикна се трети дарителъ. Браво! Родителитѣ дадоха сами най-необходимия инвентаръ, съ който да почне функционирането си трапезарията.

На края на срѣщата се избра комитетъ въ съставъ: организаторътъ на трапезарията—председателъ и двама родители—членове, който презъ първата седмица да обмисли, а) какви и колко продукти сж необходими за готвене презъ цѣлата зима и б) да намѣри и спазари готвачъ.

Реши се, още следъ седмицата на чая на обѣдъ на ученицитѣ да се дава гостба.

На другия день—понеделникъ—всичко обещано, преди почване на учебнитѣ занятия, бѣше въ училището. Презъ второто междучасие по поржка на организатора ученици донесоха вода, запалиха печката, измиха тенджерата, напълниха я съ вода. Третиятъ часъ организаторътъ бѣше свободенъ отъ занятие—той свари чая. Когато звънецътъ оповести края на последния предобѣденъ часъ, чая кипѣше. Ученицитѣ съ панички или чашки въ ржка плахо влизаха въ опредѣлената за обѣдъ стая. Любопитни деца надникваха въ нея. Отъ любопитство влѣзоха и всички г. г. учители, макаръ нѣкои да не вѣрваха, че тя може да се открие. Организаторътъ съ чашка разлѣ доволно чай на всѣко дете. Всѣко отъ своя страна подслади чая си съ собствена захаръ, която държеше въ ржка. 19 ученика чакаха за обѣдъ. По дадена заповѣдъ чете се молитва и обѣда почна.

Никакъвъ гласъ се не чуваше. Гладнитѣ деца лакомо гълтаха размекнатия черенъ селски хлѣбъ.—Чай! ще каже на присмѣхъ нѣкой.—Да, по-добре само чай, отколкото нищо. А колко селски деца сж петимни и за чай!...

Обѣдътъ се свърши. Чете се молитва, ученицитѣ излѣзоха изъ стаята. Само двама ученици останаха да измиятъ чинийкитѣ и да ги наредятъ върху масата...

Мина седмицата на чая. Къмъ края ѝ избраниятъ комитетъ се събра, опредѣли, какви и по колко продукти трѣбва да се донесатъ отъ всѣко дете, което се храни въ трапезарията; спазари и готвачка. Тѣй като въ училището нѣмаше никакви удобства за готвене, уговори се готвачката да готви дома си, а ученици да пренасятъ яденето въ училището и тамъ да обѣдватъ. Възприе се, сждоветъ за ядене да се миятъ по редъ отъ дежурни ученици.

Тѣй заживѣ трапезарията, която всѣки учебенъ поне-

дѣлникъ, вторникъ, четвъртъкъ и петъкъ презъ цѣлата зима дава на 19 ученика топла храна на обѣдъ.

Мнозина още ученици не влѣзоха въ трапезарията. Страхуваха се тѣхнитѣ родители да не имъ струва тя скъпо.

—„Даскале, обърна се единъ день единъ родителъ къмъ учителя-организаторъ, моя ученикъ ми дума за трапезария, иска да се рани у нея. Да не излѣзе солена. Какво ще кажешъ, а?“

Естествено, учителътъ успокои родителя и го увѣри, че храната на децата въ трапезарията ще струва значително ефтино. И действително, той не се излѣга, не излѣга и родителитѣ. Въ дадения отчетъ къмъ края на годината той съобщи между другото, че трапезарията презъ зимата е дала на ученицитѣ презъ 82 дни обѣдъ и че единиченъ обѣдъ струва 2'21 лева, като въ смѣтката влизатъ по пазарнитѣ цени всички дадени отъ ученицитѣ продукти, всички продукти, купени изъ пазаря, и всички други разходи.

Ученицитѣ бѣха доволни, защото имаха топла храна, отъ която поради условията по обѣдъ по-рано бѣха лишени; родителитѣ бѣха още по-доволни, защото срещу нищожни разходи се освобождаваха отъ ежедневната грижа да мислятъ за храната на децата си; доволни бѣха и учителитѣ, защото имаха по-добъръ успѣхъ. Нѣщо повече—доволни и предоволни бѣха и нѣколко беднячета, които, само благодарение на трапезарията, получаваха безплатенъ обѣдъ. Разходитѣ за тѣхъ, разбира се, бѣха не въ тежестъ на хранещитѣ се въ трапезарията, а на фонда „бедни ученици“.

Презъ срѣдата на годината още директорътъ на училището направи обширно изложение до окръжната училищна инспекция за вървежа на трапезарията, като помоли ходатайството предъ Министерството на народното просвѣщение да бждатъ отпуснати поне 5000 лева за обзавеждането ѝ. Исканата сума бѣ отпусната и къмъ края на годината получена.

Въ началото на новата учебна година съ помощта отъ министерството набави се необходимия инвентаръ—бюфетъ, печка, тенджера, тиганъ, чинии, панички, лъжици, вилици и пр., и кухнята на трапезарията бѣ уредена въ една свободна училищна стая. Организаторътъ ѝ устрои пакъ родителско-учителска срѣща въ училището, устрои една такава и въ селата, влизащи въ района на прогимназията, използва и личнитѣ си срѣщи съ родителитѣ на ученицитѣ—все за да разясни и убеди родителитѣ, че трѣбва да запишатъ децата си да се хранятъ въ трапезарията при училището. И резултатътъ излѣзе добъръ. Когато се откри трапезарията, записаха се да се хранятъ въ нея 30 ученика. Само 3—4 отъ тия, които оставаха на обѣдъ въ училището, не влизаха въ нея. Нѣщо повече, благодарение на това, че тая година

селското стопанство бѣше по-богато съ съестни продукти, последнитѣ бѣха по-изобилни и храната много по-хранителна. Много деца много пѣти откровенно заявяваха, че тѣ такава вкусна гостба не ядатъ у дома си.

Както споменахъ по-горе, кухнята бѣше въ училището, готвенето вършеше готвачката, ученицитѣ донасяха само вода и помагаха при измиване и нареждане на сѣдветѣ. Точно каква бѣше организацията на трапезарията и, специално, какъвъ бѣше вътрешния ѝ редъ, се вижда отъ нейния правилникъ, предложенъ отъ организатора и приетъ отъ учителския съветъ. Давамъ по-долу пълния му текстъ, защото мисля, че за интересуващия се учителъ ще представлява интересъ.

П р а в и л н и к ъ

за ученическата трапезария при народното основно училище въ село Рашка-Грашица, Кюстендилска околия, презъ 1929—1930 уч. година.

§ 1. Едно значително мнозинство отъ ученицитѣ въ прогимназията сж отъ села, далечни отъ училището. Тия ученици, макаръ вечеръ да си отиватъ дома, на обѣдъ оставатъ тукъ. Понеже обѣдътъ е ежедневно суха храна, понеже тя никакъ не е питателна и понеже, така хранени, ученицитѣ постепенно се изтощаватъ, лесно могатъ да заболѣятъ, а и трудътъ имъ въ училището не е така продуктивенъ, за премахване на това неизбежно за районнитѣ прогимназии зло, основава се при училището на първо време само за ученицитѣ отъ прогимназията ученическа трапезария.

§ 2. Въ ученическата трапезария могатъ да участвуватъ по желание всички ученици отъ прогимназията.

§ 3. На първо време трапезарията се урежда съ сѣдствата на участващитѣ въ нея ученици. Тѣ си доставятъ необходимитѣ за готвене продукти, дърва, тѣ плащатъ и на готвача.

§ 4. Трапезарията се ръководи отъ единъ комитетъ, състоящъ се отъ двама родители и единъ учителъ. Последниятъ въ училището е и ръководителъ на трапезарията. Измежду си тѣ избиратъ едного за председателъ.

§ 5. Длъжноститѣ на комитета сж:

а) Опредѣля, какви и колко продукти да бждатъ донесени отъ всѣки ученикъ, който се храни въ трапезарията.

б) Грижи се за набавяне необходимия инвентаръ.

в) Спазарява готвачъ.

г) Бди за правилното разходване на продуктитѣ.

д) Приходитѣ и разходитѣ въ пари и продукти завежда въ специаленъ дневникъ.

е) Ежедневно приключва смѣтнитѣ на трапезарията.

ж) На всѣки три месеци изготвя отчетъ, който докладва на общо събрание предъ родителитѣ на ученицитѣ.

§ 6. Решенията си комитетътъ записва въ специална пратоколна книга.

§ 7. Контролтътъ принадлежи на контролна комисия, състояща се отъ трима родители на ученици. За всѣка ревизия тая комисия съставя протоколъ, който вписва въ протоколната книга на комитета.

§ 8. Донесенитѣ продукти се съхраняватъ въ шкафа на трапезарията. Зелето, месото, празата, картофитѣ се съхраняватъ въ подходяща изба въ селото.

§ 9. Отмѣрването на продуктитѣ за готвене става вечеръ. Това

вършатъ двама ученика, избрани отъ участвуващитъ въ трапезарията, единия отъ които е домакинъ и има специалната грижа да бди за съхранението на продуктитъ, а другиятъ е счетоводителъ — завежда дневника. Тия двама ученици, заедно съ учитель-ръководителя, определятъ и какво да се готви всъки день, като се иматъ предвидъ наличнитъ продукти.

§ 10. Ученицитъ, участващи въ ученическата трапезария, се хранятъ въ отдѣлна стая. Надзираватъ се отъ дежурния по обѣдъ учитель. Ученицитъ спазватъ при храненето установения отъ учителския съветъ редъ. (вж. „Правилника за вътрешния редъ въ време на обѣдъ на ученицитъ отъ училището“, прието съ протоколъ № 8 отъ 9. XI. 1928 год и измененъ съ протоколъ № 8 отъ 26. XI. 1929 г.)

§ 11. Измежду хранещитъ се въ трапезарията ученици ежедневно дежуратъ по двама ученика. Тъ помагатъ при разливане гостбата, измиване и нареждане сждоветъ. Донесятъ по единъ пжтъ и вода въ две стомни.

§ 12. Готвачката готви въ една училищна стая, подъ близкия надзоръ и упжтване на тритъ учителки въ училището, които се редуватъ седмично.

§ 13. Когато ученицитъ, участващи въ трапезарията, не сж довольни отъ нщо, долагатъ на учитель-ръководителя на трапезарията.

§ 14. Настоящиятъ правилникъ влиза въ сила, следъ като бжде приетъ отъ учителския съветъ и одобренъ отъ родителитъ на ученицитъ, участващи въ трапезарията.

Отъ приведения правилникъ се вижда, че въ основата на нашата трапезария лежатъ следнитъ принципи:

1. Тя е свободна. Въ нея влизатъ ученици по желание.

2. Издржката ѝ лежи изцѣло върху участвуващитъ въ нея ученици.

3. Последнитъ не сж гости въ трапезарията: тѣ поематъ главни грижи въ нея—избрани ученици приематъ, пазятъ и разходватъ продуктитъ. Всички пжкъ по дежурство донесятъ вода, помагатъ при изчистване на сждоветъ, подреждатъ последнитъ на мѣстото имъ, почистватъ и подреждатъ помѣщението.

4. Родителитъ на ученицитъ иматъ участие въ уредбата и контрола ѝ.

5. По дежурство учителскиятъ персоналъ въ училището има надзора, както въ време на готвенето, тѣй и въ време на храненето на ученицитъ.

Нека сега на кратко изложа, какво трапезарията взе отъ ученицитъ и какво имъ даде презъ изтеклата 1929—1930 учебна година.

Въ устроениетъ отъ ръководителя на трапезарията въ началото на учебната година родителско-учителски срѣщи се реши, всъки ученикъ, който се запише да се храни въ трапезарията, да донесе за цѣлата година следнитъ продукти: 2 кгр. свинска масъ, 2 кгр. сланина, 3 кгр. фасулъ, 5 кгр. картофи, 20 праза, 2 кгр. ошавъ, 2 зелки, $\frac{1}{4}$ кгр. брашно и $\frac{1}{4}$ кгр. червенъ пиперъ, както и единъ товаръ дърва.

Мнозинството отъ ученицитъ донесоха своевременно всички продукти, а нѣкои ги донесоха презъ течение на

годината. Отъ едно село ги събраха вкупъ и единъ недѣленъ день донесоха цѣла кола продукти.

Мисля, че събирането на всички продукти наведнажъ въ началото е по-практично, защото тогазъ домакинството ги има въ по-голѣмо количество, пъкъ и ученицитѣ не се измжчватъ презъ лоши дни да носятъ тежестъ въ ржце. Независимо отъ това, постепенното събиране на продуктитѣ, може би, нѣкои день ще остави децата безъ обѣдъ, ако натовареното да донесе продукти дете по една или друга причина не стори това.

Приходътъ и разходътъ презъ годината е посоченъ въ таблицата на стр. 76.

Отъ тая таблица се вижда, че свинско месо е похарчено 4'680 кгр. въ повече, а сланина 4'550 кгр. въ по-малко. Причината е, че при приемането едно парче е взето за сланина, а е разходвано като месо. Въ нѣкои отъ останалитѣ продукти сжщо е показанъ преразходъ или дефицитъ. Причината е, че фира, съсъхване не е поспадана и, най-важното, не всѣкога при разходъ продуктитѣ сж мѣрени. Много пжти ученицитѣ сж отдѣляли изъ шкафа на око, защото возни въ трапезарията нѣмаме, и защото често не е имало време да се носятъ за премѣрване въ кооперативния магазинъ.

Понеже въ училището сме въвели цѣлодневни занятия и понеже ученици оставатъ на обѣдъ въ училището само съ понеделникъ, вторникъ, четвъртъкъ и петъкъ, тогазъ и готвимъ. Миналата година трапезарията открихме отъ 25. XI. и продължава до 15. IV. т. г. Следъ Великдень имаме съ прогимназията само дообѣдни занятия; ученицитѣ си отиваха по обѣдъ у дома. Презъ горното време трапезарията даде на ученицитѣ 73 обѣда и една вечерна закуска. Готвено е 46 пжти постно и 27 пжти блажно. Постно е готвено само презъ поститѣ за Коледа и Великдень. На 17 обѣда е дадена втора порция — ошавъ. Вечерната закуска е дадена единъ недѣленъ день преди почване една училищна вечеринка.

Презъ всичкото време въ трапезарията се хранѣха 30 ученика. Отъ началото на февруарий къмъ нея причислихме на храна и 7 бедни ученика отъ първоначалното училище, на които давахме безплатно обѣдъ. Хлѣбъ за тѣхъ подъ редъ мѣсеха учителкитѣ въ училището.

Понеже въпроса за храненето на децата въ трапезарията е до голѣма степенъ и въпросъ на смѣтка, ще съобщимъ и колко струва за нашитѣ ученици единъ обѣдъ.

Даденитѣ отъ ученицитѣ продукти и дърва, смѣтнати по мѣстната пазарна цена и даденитѣ отъ тѣхъ пари, възлизатъ общо на сума 6427 лева. Срещу тѣхъ на 30 ученика

	дърва	свин. месо	гов. месо	сланина	фасуль	картофи	празъ	кромидъ	ошавъ	зеле	брашно	шприганъ	солъ	оризъ	черв. пиперъ	захаръ
Приходъ	30	59'820	4	20'600	89'450	100'650	410	29'800	29'100	41	6'5	8'850	7	6	2'500	0'500
Разходъ	30	64'500	4	16'050	89'500	107'100	402	26'800	28'800	41	6'5	8'850	7	6	2'500	0'500
въ повече разходъ	—	4'680	—	—	—	6'450	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
въ по-малко разходъ	—	—	—	4'350	—	—	8	3	0'200	—	—	—	—	—	—	—

сж дадени 73 обѣда = 21·90 единични обѣди; на 7 бедни деца сж дадени 45 обѣда = 31·5 единични обѣди. Или всичко 2505 единични обѣда. Раздѣлени разходите на обѣдите, даватъ цената на единичния обѣдъ = 2·56 лв. безъ хлѣба. Нека четецътъ се позамисли и каже, коя гостилница-не, а кое домакинство би се съгласило срещу тая сума да дава обѣда; който нашата трапезария дава миналата година—обѣдъ отъ една и две порции, обѣдъ доста сносенъ, обѣдъ, какъвто болшинството ученици не могатъ да иматъ и дома. Такъвъ обѣдъ може да даде само ученическата трапезария, защото въ нея въпросъ за печалба не се прави, защото въ нея става въпросъ само за здравето и успѣха на ученицитъ въ училището, поради което и вложениятъ трудъ на учители, родители и ученици не се плаща.

Като се вземе предвидъ токущо казаното, а и казаното въ началото на настоящата статия, азъ се осмѣлявамъ да се обърна къмъ всички колеги—учители, ученицитъ на които се хранятъ въ училището, да се замислятъ върху разглеждания тукъ въпросъ и се погрижатъ да го разрешатъ тъй, както условията имъ позволяватъ. Грижи, а и неприятности ще иматъ, може би, много, но, въпрѣки това, тѣ ще бждатъ пакъ доволни, че изграждатъ едно добро дѣло. Апетитътъ, съ който поглъщатъ храната ученицитъ, бодростта, руменината по бузичкитъ имъ ще ги радватъ, ще ги възраждатъ, бихъ казалъ.

Въ днешния вѣкъ на изтощение въ широкитъ народни маси откриването на трапезарии, не само по градозе, но и по села, е не само необходимо, но и наложително. Въпросътъ е не само училищенъ, а и държавенъ. Затуй и министерството трѣбва да подкрепва всѣка такава инициатива.

Окуражени отъ добититъ резултати презъ изтеклитъ две учебни години, ние се готвимъ да възобновимъ трапезарията и тая година. Ученицитъ сами ни заговарятъ за нея. Ще се помжчимъ да направимъ подобрения, да даваме и закуска и обѣдъ.

Райна Б. Герчева.

Активно обучение по хигиена.

Днешното училище, покрай учебно-възпитателното си въздействие върху ученицитъ, се стреми да създаде у тѣхъ и здравни навици, да подбуди здравни грижи и да направи нагледно всичко онова, което е необходимо за подържане чистотата, особено на въздуха, тѣлото, дрехитъ и др. Затова сега училищнитъ сгради се строятъ съ огледъ на изисквания на хигиената: бани, омивалници, обширни салони и др. т.

Но такива училища сж единици. За тѣхъ трѣбватъ грамадни срѣдства. Повечето училища още не могатъ да стѣпятъ на краката си въ своята самостоятелна издрѣжка, чакатъ подаяние отъ тукъ и тамъ, не могатъ да поддържатъ и набавятъ и най-необходимото за училището. При това и общественото мнение не е дорасло още до съзнанието, че сж нуждни такива училища. Мнозина, въ ржцетѣ на които е повѣрена сждбата на училището, смѣтатъ, че, за да се добие грамотностъ, не сж необходими палати. Нали нѣкога сж се учили въ килии и „позече сж се научавали“! Всѣки, който е билъ въ близъкъ допиръ съ такива „домакини“ и „уредници“ на училищата, знае, какво е тѣхното упорство срещу всѣко новаторство.

Какво трѣбва да прави учителътъ, който работи въ обикновено селско училище, лишено отъ необходимитѣ приспособления за поддържане на хигиената?

Какви здравни познания може и трѣбва да даде той на децата? Какъ да става това? По теоритиченъ или практиченъ начинъ, по заповѣдъ чрезъ налагане или свободно, непринудено?

За ученика усвояването на теоритическитѣ познания по хигиена още не е истинскиятъ пжтъ или начинъ, за да се научи той да ги прилага. Това е толкова вѣрно, колкото ученикътъ е по-маловъзрастенъ. За детето е много поинтересно да прави нѣщо, като подражава на това, което нѣкоя симпатична нему личностъ върши, отколкото да учи теоритически онова, що става въ неговото тѣло или въ живота. Нѣколко минутно упражнение, напр., въ измиване на ржцетѣ съ сапунъ въ училище има много по-голѣма стойностъ, да се научи детето ежедневно да си мие ржцетѣ, отколкото подробнитѣ теоритични обяснения, какво представятъ отъ себе си замърсени ржце, какви опасности носятъ тѣ за здравето на човѣка. Ако за поддържане на редъ и чистота въ класната стая и лична хигиена учителътъ извика на помощъ училищния правилникъ и каже на ученицитѣ, че това и това се изисква отъ тѣхъ по силата на тия и тия параграфи отъ правилника, то това не ще му допринесе нищо. Даже може да му повреди въ случая. Децата сж малко склонни да се подчиняватъ на заповѣди. Самата дума „заповѣдъ“ или „правилникъ“ поражда у тѣхъ чувство на съпротива.

Ето какво казва за това Д-ръ Leo Burgerstein: „Много е важно за детето, съ какъвъ тонъ му се даватъ наставленията. Не трѣбва, напр., да му се казва съ условно и предупредително наставнически тонъ: „Ако ти се отнасяшъ небрежно къмъ своитѣ зжби, то тѣ ще се замърсятъ, загниятъ и изпадатъ; твоето храносмилане ще се разстрои и т. н.“, а така: „Чисти си зжбитѣ, за да бждатъ бѣлички и яки,

да имашъ чисти уста, приятенъ дъхъ“. Детето много не се грижи за собственото си здраве и малко иска да знае, по какви пжтища идва последното. Момчето трѣбва да се убеди, че спането при отворени прозорци, чистотата на тѣлото, редовното хранене го правятъ добъръ пешеходецъ, якъ спортистъ, а момичето — чиститѣ жбѣи го правятъ по-хубавичко. Нека се знае, че и малката Ева не е нечувствителна къмъ подобни изгледи. Още повече тоза има значение и за по-възрастнитѣ, за които грижитѣ за приятна външность заематъ особено мѣсто въ известенъ периодъ отъ развитие и на двата пола.“*)

Здравно-хигиеничнитѣ познания, както и научнитѣ, трѣбва да се даватъ леко, свободно, непринудено, въ забавна за децата форма.

Най-напредъ децата трѣбва да се научатъ да пазятъ редъ и чистота въ училищното помѣщение: учебна стая, коридори и учил. дворъ. Ако тѣ сж свикнали да носятъ въ джобоветѣ си разни семена, сушени плодове, орѣхи и др. т. и да ги ядатъ непрестанно, даже и въ време на урокъ, да хвърлятъ книжки и всичко непотрѣбно по пода на стаята и двора, то такава стая и такъвъ дворъ ще иматъ лошъ видъ, ще правятъ лошо впечатление. Когато учителятъ съвсемъ незабелязано имъ обърне внимание на тия факти и ги накара да прибератъ и почистятъ всичко, ученицитѣ сами ще видятъ разликата отъ вида на замърсена и почистена стая. Така непринудено ще дойдатъ до заключение, че, за да се поддържа чистотата въ стаята и двора, тѣ не трѣбва да носятъ въ училище нищо за ядене. По този начинъ пѣкъ ще се привикнатъ и на редъ въ храненето. Ще бждатъ принудени заранъ да закусватъ, за да нѣма нужда после до обѣдъ да залгватъ стомаха си съ разни семена. Непотрѣбнитѣ книжки пѣкъ да се хвърлятъ въ кошчета или, ако такива нѣма, презъ зимата да се изгарятъ въ печката, а презъ другото време на годината да се прибиратъ и хвърлятъ съ сметътъ. Стаята се замърсява зимно време и отъ не добре остърганиитѣ обувки. Всѣко отдѣление може да си приготви дървени ножчета за остъргване, пазени въ сандъче. Сжщо могатъ да се изработятъ и отривалки отъ царевична шума въ часоветѣ по ржчна работа, които ще имъ служатъ за презъ цѣлата година. Презъ зимата обувката могатъ, следъ като се изтържатъ добре, да се събуватъ въ коридора (ако нѣма такъвъ, може и въ стаята) и да се обуватъ терлици, изработени пакъ въ училище отъ дребъ, или дебело изпредена вълна, или пѣкъ отъ царевична шума. За по-голѣмъ редъ мѣстата на обувката могатъ да се номе-

*) „Новитѣ американски методи за здравна просвѣта на народа“. Превель Д-ръ Ст. Г. Тончевъ.

пиратъ. Могатъ да се направятъ,—това не ще струва скъпо — полици съ номерирани преградки, поставени на подходящо мѣсто въ коридора или учебната стая. Тамъ ученицитѣ подъ номеръ ще си поставятъ обувката, когато сж въ училище, а когато си отиватъ дома, ще оставятъ тамъ терлицитѣ си.

За подържане реда и чистотата въ учебната стая трѣбва да има дежуренъ ученикъ или инспекторъ по чистотата, както ги наричатъ нѣкъде. Нѣкои имъ поставятъ и отличителни знаци, като имъ турятъ на ржкава нѣкакъвъ цвѣтенъ платъ, съ който се разхождатъ и по улицитѣ. Отиватъ и се връщатъ дома съ него. Външнитѣ отличия нѣматъ значение. Важното е изпълнението на възложената длъжностъ. Може „дежурниятъ“ или „инспекторътъ“ да има лента на ржката си, която да го показва като такъвъ, обаче той самиятъ да е влѣзълъ въ стаята съ непочистени обувки, да е разхвърлятъ по пода разни семки, книжки и др. Ученикътъ трѣбва да бжде проникнатъ отъ съзнанието, че трѣбва добросъвестно да изпълни работата, която се иска отъ него презъ единъ опредѣленъ день. „Дежурниятъ“, въ зависимостъ отъ това, какъ е обзаведена класната стая, ще има да се грижи и за други работи: да наглежда сакситѣ съ цвѣта по прозорцитѣ, ако такива има, да чисти праха и пр. Едновременно съ реда и чистотата въ стаята, децата трѣбва да се привикнатъ да поддържатъ и чистотата на тѣлото и облѣклото си. Да свикнатъ, всѣка седмица да се изкъпватъ и преобличатъ, да си изрѣзватъ ноктитѣ на краката и ржцетѣ, всѣки день да си измиватъ ржцетѣ, лицето врата, ушитѣ, да си вчесватъ коситѣ ученичкитѣ, навреме да се остригватъ момчетата, да носятъ винаги чисти и изпрани дрехи, макаръ и изкърпени, но закърпени съ подходящъ платъ и конци, да носятъ носни кърпички и да ги употребяватъ. Има деца, въ джоба на които винаги ще намѣрите кърпа, и все пакъ тѣ постоянно подсмърчатъ, или пъкъ си триятъ носа съ ржкава на дрехата или съ ржката. Често пжти детето не знае, какъ да я употреби, какъ да се очисти въ нея, защото у дома не е видѣло никога да се употребява носна кърпа. Когато моитѣ първачета свикнаха да носятъ носни кърпи, много нарѣдко нѣкой я забравяше. Видѣхъ ли нѣкой да подсмърча и да не му идва на умъ да се изчисти, накарвахъ го да си извади кърпичката и да си изчисти носа.

Едно условие винаги трѣбва да има учителя предвидъ, когато иска да създаде у децата здравни навици: *самиятъ той да имъ служи всѣкога и въ всичко за примѣръ*. Ако той има некрасивия навикъ да се опира въ часъ ъ стенитъ, а въ междучасията да стои облеганъ на стената при входната врата и гърба му да побѣлява отъ варъ, да чопли винаги

въ устата си разни семки, като люспитѣ изплюва налѣво и надѣсно, ако въ кално време, на две — на три изчистенъ отъ калѣта, влиза въ училището и парчета калъ падатъ на всѣка стѣпка отъ обувкитѣ му, ако е небрежно облѣченъ, — съ една дума, ако самъ е лишенъ отъ здравни навици, никога не ще постигне добри резултати. По-добре е такъвъ учителъ да се не залавя за подобна работа, защото ще влѣзе въ конфликтъ съ самия себе си.

Какви срѣдства трѣбва да се употрѣбятъ, за да създадемъ здравни навици у децата? Всѣки учителъ, споредъ умението си, споредъ условията, при които работи, споредъ развитието на ученицитѣ си, може да намѣри и да си нагоди такива. Тѣ могатъ да бждатъ много и разнообразни. Каквито и да бждатъ, тѣ трѣбва да се прилагатъ отъ децата съ радостъ и желание.

Презъ досегашната си учителска практика съмъ употрѣбавала различни средства. Презъ 1926 — 1927 учеб. година имахъ нарисувана на рисувателенъ листъ кжца съ означени керемиди, номерирани по реда на чиноветѣ. Всѣки денъ по една керемидка се боядисваше червено, ако ученицитѣ сж чисти*) Миналата година употрѣбихъ следния начинъ, който има много други предимства, вънъ отъ резултата, който дава. На рисувателенъ листъ приготвихъ „Календаръ за чистотата“, начертанъ така:

КАЛЕНДАРЪ ЗА ЧИСТОТА.

М.

..... отдѣление.

№ по редъ	Име и презиме	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	и т. н.
		в.	с.	ч.	п.	с.	н.	п.	в.	с.	ч.	п.	
1													
2													
3													
4													
5													

*) Вижъ год. VII, кн. VI на „Педагогическа практика“ — „Кжца на чистници“.

Преди да покажа календара, предразположихъ ученицитѣ къмъ него, чрезъ кжса подходяща беседа, въ която приповторихме всичко онова, което знаятъ за чистотата: че всѣки день трѣбва да идватъ чисти, че можемъ да си уговоримъ начинъ за отбелязване, кой кога е идвалъ чистъ. Показахъ имъ календаря, окачихъ го на стената и го оставихъ да го разгледатъ. Наблюдавахъ отстрани. Веднага зачетоха и почнаха да го изучаватъ. Всѣки си намѣри името. Безъ голѣма мъжа, съ малко пояснение отъ моя страна, разбраха, въ що се състои работата. Обяснихъ имъ, че всѣка заранъ, както до сега, ще се прави прегледъ на всичко: дрехи, ржце, крака, нокти, лице, вратъ, уши, зѣби, носна кърпа и, ако всичко е въ редъ срещу името на всѣкиго, за всѣки учебенъ день ще се боядисва кутийката съ червена боя, ако има нѣщо да липсва или не е въ редъ, ще се боядисва съ синя боя (цвѣтни моливи). Ясно, като въ календаръ, ще иматъ винаги предъ очи чистотата на всѣкиго. Яви се въпросъ, кой ще преглежда. Казахъ имъ, че до сега азъ съмъ ги преглеждала, но отъ сега нататъкъ това ще извършватъ сами—азъ само ще отбелязвамъ въ календаря. Сами посочиха трима измежду тия, които тѣ смѣтатъ найчисти въ отдѣлението, нарекохме ги „хигиенична комисия“. Дадохъ малко обяснение въ избирането на комисията. Всѣка комисия ще преглежда въ разстояние на 10 дена. Ако сега тѣ сами посочиха комисаритѣ, въ бждаще календарьтъ самъ ще показва, кой има право да бжде избранъ.

Това бѣ въ стаята на III и IV отдѣления. Календарьтъ за малкитѣ, I и II отд., е готовъ, но на тѣхъ не казвамъ нищо.*) Ще ги предизвикамъ сами да поискатъ. При излизането въ междучасие голѣмитѣ бързатъ да имъ се похвалятъ. Втурватъ се да видятъ. Бързо разглеждатъ календара и веднага излизатъ да ме дирятъ. — „И ние искаме, г-жа такъвъ календаръ“, викатъ всички въ единъ гласъ. — Така ли? казвамъ, ами знаете ли какво ще трѣбва да правите? — Знаемъ, знаемъ, ще правимъ! — „Добре, съгласявамъ се азъ, и за васъ има клендаръ“. Занасямъ го въ стаята, поставямъ на стената. Четатъ си имената, обясняватъ. Тема за богатъ разговоръ. Обяснихъ и на тѣхъ, въ що се състои работата. Решаваме, че преглеждането и отбелязването съ бои ще почне отъ следния день, отъ който започва календара. Всички се разотидоха радостни и весели съ мисълта за сериозността на работата, която ги очаква на другия день.

На зараньта весели и оживени погледи ме посрѣщатъ. Всѣки се мъчи да ми се похвали, че се е приготвилъ за

*) Учителка съмъ въ турско училище, имамъ часове въ всички отдѣления.

прегледа. — „Г-жа, азъ се измихъ, азъ си изрѣзохъ ноктитѣ, или пъкъ ето азъ си закърпихъ и пр.“ Дойде време за прегледа. Комисията заема мѣстото си предъ ученицитѣ. Тѣ започватъ да излизатъ по редъ. Проникнати отъ сериозността и важността на възложената имъ длъжностъ, комисаритѣ оглеждатъ най-внимателно всѣки излѣзълъ предъ тѣхъ. Тѣхнитѣ зорки погледи не пропусчатъ нищо.

Прегледътъ върви, следванъ съ трепетъ отъ всички; погледитѣ имъ живо минаватъ къмъ календара, където се слага не заличимия вече белегъ за редъ и чистота на всѣкиго — изложенъ постоянно предъ очитѣ на всички отъ отдѣлението и на всѣки посетителъ. Преглеждатъ тѣ, а азъ стоя отъ страна, наблюдавамъ ги, мисля и правя своитѣ разсуждения върху това, какво може да се постигне, когато на децата се възложатъ за изпълнение важни и интересни работи. А да преглеждатъ цѣло отдѣление и да казватъ своята решителна дума, силата на която остава да личи за презъ цѣлата учебна година, не е лека работа. Сериозниятъ и съсърдоточенъ погледъ на комисаритѣ говори, че цѣлото имъ сщество взема участие: възприема, преценява, решава. Наблюдателността имъ е изострена. Не остава нищо не видено. Решенията за „червено“ или „синьо“ се взематъ най-безпристрастно. Въ всичката тая процедура има, колкото искате дейностъ и самодейностъ. Азъ не участвувамъ въ решенията имъ. Когато нѣкога се яви споръ за нѣщо, обръщатъ се за помощъ къмъ мене. Отговарямъ: „Това е ваша работа“, и въпросътъ се разрешава съ гласуване на комисаритѣ за „червено“, или „синьо“. Нѣкога се явяватъ и оживѣни спорове между прегледвания и комисията.

Лицата на прегледванитѣ представя отдѣлна картина за наблюдение. Ако сж сигурни въ себе си, тѣ излизатъ гордо предъ комисаритѣ. Насмѣшливиятъ имъ погледъ минава подъ редъ върху тримата прегледвачи, като че иска да имъ каже: „Колкото и да гледате, колкото и да се взирате, не ще намѣрите нищо“. Спокоенъ прегледваниятъ очаква тѣхната дума „червено“. Когато пъкъ е несигуренъ въ себе си, или има предъ видъ взискателнитѣ комисари, той излиза съ боязлива стѣпка, смутено изглежда всички подъ редъ и съ трепетъ очаква тѣхната дума. А ако случайно се яви споръ между комисаритѣ за „червено“ или „синьо“, цвѣтътъ на лицето му бързо се мѣни, и сълзитѣ бързо се явяватъ въ очитѣ, устнитѣ затреперватъ, като че ли смъртна присжда се произнася. Умолителниятъ му погледъ се отправя къмъ менъ за помощъ. Ако кажатъ „червено“, лицето бързо просиява отъ радостъ, клепачитѣ весело мигатъ, доволство изразява цѣлото му сщество. Ако комисаритѣ присждятъ „синьо“, поязилитѣ се сълзи едва се поглъщатъ, мжка задавя душата му, и той отива на мѣстото

си като осъденъ на смъртъ, като хвърля последенъ погледъ къмъ менъ, който ме укорява, че не съмъ му помогнала. Нѣкога комисията е по снисходителна за нѣкои малки нередовности: напр., за незабелязано малко разпрано на нѣкой шевъ, малка дупчица и следъ като изслуша извинението на прегледвания, ако го намѣри за оправдателно, казва: „червено“, но съ условие, че за утрешния день ще бжде всичко въ пълна исправность. Малкитѣ отъ I и II отд. сж поинтересни. Съ голѣма комична за възрастъа имъ сериозность, тѣ оглеждатъ всичко: подигатъ се на прѣсти да гледатъ ушитѣ, отварятъ устата да видятъ жбитѣ, навеждатъ се къмъ краката, взематъ ржцетѣ имъ въ своитѣ, разглеждатъ ноктитѣ. Веднага единъ отъ малкитѣ комисари забелязва неизрѣзанъ нокътъ на единъ отъ прегледванитѣ. — „Е, само единъ“, казва другъ отъ комисията. — Единъ, но нали е все нокътъ“, добавя първиятъ.

Това е обикновениятъ ни, всѣкидневенъ прегледъ. Имаме и седмични прегледи, въ които се преглежда, дали главата и тѣлото сж измити, долнитѣ дрехи смѣнени.

По тоя начинъ, въ видъ на съревнование, чиститѣ деца, изпѣкватъ, които не сж получили или сж получили твърде малко „синьо“. Срѣдството е, може да се каже, единъ видъ игра, но въ поощрителнитѣ качества на тая игра се заключава цѣлата му възпитателна стойность. По тоя начинъ много по-леко се създаватъ хигиенични привычки, отколкото съ словесни поучения.

Мнозина, може би, ще си помислятъ, че подобенъ прегледъ ще отнеме много време, че той ще заеме едвали не цѣлия първи часъ. Съвсемъ не! Това става толкова бързо и леко, че за 10—15 минути всичко е готово. Ние никога не заемаме времето на първия часъ за прегледъ. Първия звънецъ удряме 15—20 м. по-рано, децата се прибиратъ всички въ стаитѣ и, докато дойде време за урока, прегледътъ е свършенъ.

Когато мандатътъ на една комисия изтече избира се друга. Първитѣ 10 дни на месеца показватъ, кой ще бжде избранъ за вторитѣ 10 и т. н. Когато имащитѣ право на избираемость сж много, произвеждаме избори. Сами ученицитѣ написватъ бюлетини, гласуватъ, отварятъ кутията, преброяватъ гласоветѣ. Какъвъ интересъ, какъвъ редъ, какво оживление! Съ какъвъ трепетъ, съ какво вълнение, съ какво напрежение се очаква резултата отъ избора, особено отъ кандидатитѣ въ листитѣ. А чувството, което изпитватъ съ избора избранитѣ и пропадналитѣ — всѣки може да си представи. На възрастнитѣ, за които резултата на изборитѣ е преплетенъ съ лични и партийни интереси, това ще се види комично, но за едно дете, резултата отъ такъвъ изборъ носи само морално задоволство, понеже неговата служба

нѣма никаква материална изгода. Децата се радватъ само на това, че сж предпочетени и избрани заради тѣхната спретнатостъ и чистота.

Предимствата на тоя „календаръ за чистота“, вънъ отъ резултатитѣ, които дава, сж следнитѣ: 1) Той е индивидуаленъ нагледенъ дневникъ за чистотата на всѣки присѣстващъ ученикъ за всѣки месецъ по отдѣлно, а въ края общо за цѣлата учебна година. Ако преобладава червената боя или има много малъкъ брой „синьо“, значи ученикътъ е билъ примѣренъ въ хигиенично отношение. Отъ това се поражда съревнование и надпреварване. 2) Календарътъ е дневникъ за отсъствията на ученицитѣ и причинитѣ по които тѣ отсъствуватъ: кутийката на деньтъ, въ който ученикътъ е отсъствувалъ, остава праздна; въ нея съ опредѣленитѣ знаци се означава причината на отсъствието. Прикриване на отсъствията на ученицитѣ отъ страна на учителя въ никой случай не може да се допусне. Будното око на ученицитѣ следи всичко. 3) Децата свикватъ да разбиратъ датитѣ и днитѣ на седмицата. 4) Отъ всѣки месецъ могатъ да се вадятъ бележки, колко учебни и колко праздни дни сж имали, а въ края на учебната година, всичко колко учебни дни сж имали. Това е богатъ материалъ за много беседи. 5) Когато избиратъ хигиенични комисии, ученицитѣ свикватъ да произвеждатъ избори. Това е нагледно обучение по гражданско учение.

По сѣщия начинъ чрезъ живъ примѣръ и упражнения научихъ и привикнахъ ученицитѣ да се миятъ съ сапунъ.

Почнахъ отъ малкитѣ. Пѣемъ пѣсенъта „Вижте нашѣтъ ржички, чисти и омитички“ . . . Спирамъ и завеждамъ бесѣда за тия думи, особено „чисти и омитички“. Какво казва пѣсенъта? — Чисти и омитички. — Я да видимъ вашитѣ! — Чисти и омитички ли сж? Гледамъ азъ, гледатъ се тѣ единъ другъ. Правятъ бележки, че на този сж чисти, на онзи — не. „Ами какъ ставатъ ржцетѣ чисти?“ — Като ги омиемъ съ вода и сапунъ — „Че и ние можемъ да се миемъ тукъ и да имаме чисти ржце, казвамъ азъ, но трѣбва сапунъ, нали?“ И съ по-нататъшната бесѣда дохождаме до мисълъта за употрѣбата на общи сапуни, купени съ общи срѣдства. Решено е всѣки да донесе по едно яйце или 1 лв. Следъ измиването, ще трѣбва и да се изчистватъ. „Де се чистимъ?“ Казвамъ, че всѣки трѣбва да се чисти въ своя кърпа, която постоянно ще стои въ училището. Обяснявамъ, какъ да направятъ примка за окачване. На другия день всичко се донася. На една тѣсна дъска набиваме гвоздеи, като закачалка, заковаваме я на стената на височина, колкото могатъ да стигатъ децата, поставяме подъ нея листъ хартия за подложка, номерираме мѣстата и окачваме кърпитѣ. До закачалката поставяме съвсемъ проста етажерка

за сапунитѣ и всичко е готово. Купуваме сапунитѣ, поставяме ги въ кутии върху етажерката. Децата плѣскаѣ рѣце отъ удоволствие и радостъ, показватъ си кърпитѣ, шегуватъ се. Натрупватъ се голѣмитѣ, гледатъ и се чудятъ. „Сжщо като „чеизѣ“ наредени!“ — „И ние ще донесемъ“ — Добре! Турямъ и на тѣхъ закачалка и етажерка. На другия денъ и тѣ сж готови за миене. — „Кога ще се миемъ, кога ще се миемъ“? питатъ всички.

Целъта ми е, не само да свикнатъ да се миятъ съ сапунъ, но и да се научатъ, какъ да се миятъ, защото нѣкои не знаятъ. Нѣкои не умѣятъ, даже да държатъ сапуна. Това показва, че тѣ много рѣдко или никакъ не виждатъ въ рѣцетѣ си сапунъ. По обѣдъ отивамъ рано въ училище и се залавяме за важната операция. Накарвамъ всички да се запернатъ до лактетѣ и по редъ показвамъ всѣкому, какъ да се мие. За поливане на вода служатъ два ибрика, които сж училищни. Изчистватъ се и си гледатъ рѣцетѣ. Виждатъ, че сж станали чисти. Следъ измиването всички си намазватъ рѣцетѣ съ вазелинъ. Научиха и името му. Следъ това всѣка заранъ и обѣдъ се измиваха и намазваха така и се убедиха, че напуканитѣ и задебѣли рѣце се изгладиха и изчистиха. Голѣмитѣ пожелаха да си купятъ вазелинъ. — „Отъ гдѣ се купува, за колко лв.“? Казахъ имъ. На следващитѣ дни се изреждаха да ми показватъ разни кутийки отъ боя за обуца, отъ грамофонни игли и др. Може ли въ тѣхъ да се вземе и за колко лв. би я напълнилъ фелдшерътъ. Въ III и IV отдѣления рѣдко има сега ученикъ безъ вазелинъ. Нѣкои даже оставятъ кутийкитѣ си на етажерката при сапунитѣ. У дома си заранъ—вечеръ се миятъ и намазватъ, и всѣка сутринъ ми се хвалятъ, че рѣцетѣ имъ сж хубави. За малкитѣ пѣкъ сж една частъ отъ събранитѣ пари напълнихме една по-голѣма кутия съ вазелинъ. Научихъ ги, какъ да си намазватъ и лишеитѣ по лицето. Едно друго се намазватъ.

Ще ми се възрази, може би, че съ това миене въ училище децата ще идватъ съ неомити рѣце и ще чакатъ да се измиятъ тамъ. Съвсемъ не! Наопаки, почнаха да идватъ съ по-чисти рѣце. Тия сапуни не сж само за задължително сутринно или обѣдно измиване. Ако случайно нѣкой се оцапа съ нѣщо, нали ще трѣбва да се измие и изчисти. Какъ ще стори това? Измиване само съ вода не е измиване. Ами де ще се очисти? Децата трѣбва да свикнатъ да се чистятъ само въ кърпи за рѣце, а не, както иматъ навикъ по дрехитѣ си, роклитѣ или престилкитѣ.

Съ такива и редъ други срѣдства и начини, които сами условията ще посочатъ, учительтъ може да направи много нѣщо въ училище. Но за да бжде работата му резултатна, едно първостепенно условие трѣбва да бжде на лице: по-

вече желание и любовъ за работа, повече постоянство. Ако учителят не взема сериозно и присърдце всѣка подета работа и ако не я изпълнява съ постоянство — децата скоро схващатъ това и вършатъ същото. Постоянството е залогъ за успѣха въ всѣка работа. То е залогъ и за успѣха на здравното възпитание. Само чрезъ планомѣрни и постоянни упражнения, а не съ мъртви словесни или книжни поучения и съвети, ще можемъ да създадемъ у нашитѣ ученици трайни хигиенични навици.

Б. Върбановъ — Т. Пазарджикъ.

Природонаблюдения.

Естествознанието въ първоначалното училище има за задача:

1. Да привикне ученицитѣ да наблюдаватъ природнитѣ явления и твари и да развие у тѣхъ любовъ къмъ природата.
2. Да ги научи да обясняватъ най-достъпнитѣ за наблюдение и разбиране биологически и физически явления.
3. Да ги запознае съ най-елементарнитѣ начини, по които природата се използва въ народното стопанство.
4. Да съдействува за създаване у ученицитѣ хигиенични навици.

Отъ така поставенитѣ задачи на естествознанието въ първоначалното училище става ясно, че обучението по този предметъ още въ първитѣ стѣпки трѣбва да се сложи върху широката основа на наблюдението. Всѣко книжно и посрѣдствено изучаване на природата спѣва правилното развитие на детския душевенъ животъ и затруднява ориентирването на детето въ живота на заобикалящата го природа. Първоизточникътъ на познанията за природнитѣ явления и твари трѣбва да бѣде самата природа, а не изкуственитѣ, измислени само за обучението, модели и зацапани картини. Ако има учебенъ предметъ, чийто плътъ и кръвъ трѣбва да бждатъ непосредственото наблюдение и широката нагледностъ, това е естествознанието. Всѣко друго обучение по естествознание, неосновано на тѣзи два принципа, е останка отъ сръдновѣковния обскурантизъмъ и сигуренъ указателъ за учительската непросвѣтеностъ и педагогическа неопитностъ.

Имайки всичко това предъ видъ, за да даде възможностъ за смислено и целесъобразно обучение, основано на широката нагледностъ, непосредствения опитъ и спонтанната ученишка дейностъ, програмосъставителятъ е предвидѣлъ да се наблюдаватъ и изучаватъ въ трето отдѣление следнитѣ естественоисторически материали:

I. Есень.

1. Овощна градина:

- а) Общ преглед на овощната градина въ началото на есента;
- б) животни въ овощната градина;
- в) есенна работа въ градината;
- г) листопадъ.

Зеленчукова градина:

- а) какъ изглежда зеленчуковата градина презъ есента;
- б) устройство на зеленчуковата градина;
- в) зеленчуци: пиперъ, домати, падладжани, бамя, фасулъ, зеле, празъ, лукъ, моркови и др.;
- г) животни, които посѣщаватъ зеленчуковата градина;
- д) работа на градинаря въ зеленчуковата градина презъ есента.

3. Поле.

- а) общ изгледъ на полето презъ есента: лозя, ливади, пасбища, ниви, животни и др.;
 - б) есенни работи въ полето; почва, торене, оранъ и сѣчива за оране, сѣитба, поникване на посѣвитъ и пр.;
 - в) животни въ полето: врана, сврака, полска чучулига, яребица, заякъ, полска мишка, лалугеръ и др.
4. Общ прегледъ на живота презъ есента.

II. Зима.

1. Вода.

- а) разпространение на водата, качества и ползата отъ нея;
- б) валежи: мъгла, облаци, дъждъ, градъ, снѣгъ, роса, слана и скрежъ.

2. Въздухъ:

- а) Разпространение на въздуха, качества, необходимостъ за хората, животнитъ и растенията.

3. Домашни животни въ селския дворъ, ползата отъ тѣхъ и отглеждането имъ: конь, волъ и крава, овца и коза, домашна свиня, пѣтелъ и кокошка, пуйка, гжска и др.

4. Овощната градина презъ зимата.

5. Полето презъ зимата.

6. Общ прегледъ на живота презъ зимата.

III. Пролѣтъ.

1. Въ зеленчуковата градина:

- а) приготвяне на градината: разораване леги, сръдства за напояване и др.;

- б) топлици, съчва и др.;
- в) грижи около градината: ограждане, плъвене, разреждане и напояване.

2. Въ овощната градина:

а) първите работи през пролътта: изрѣзване на сухитѣ клончета, унищожение на гжсеничнитѣ гнѣзда, разреждане на коренитѣ на дърветата, намазване съ каши (гасена варь и прѣсенъ говежди торъ) стѣблата и пр.;

б) облагородяване на диви овощни дръвчета: съ клонче, съ пжпка, съчва за целъта;

в) разлистване и цѣфтене на овощнитѣ дървета: листа, цѣттове, опрашване и плодове на черештата, сливата, ябълката и др.

г) животни въ овощната градина: пчела, бѣла овощна пеперуда, копринена пеперуда, майски брѣмбаръ, паякъ — кръстоносецъ и др.

3 Поле:

а) общъ изгледъ на полето презъ пролътта:

б) животни: дъждовенъ червей, къртица и др.;

в) житни растения: пшеница, ржъ, ечемикъ, овесъ, оризъ, царевица и др.;

г) плѣвели: троскъ, паламида, кжклица, дивъ макъ, метличина и др.;

д) фуражни растения: люцерна, детелина, фий и др.;

г. културни растения: ленъ, тютюнъ, рапица и др.;

4) Общъ прегледъ на живота презъ пролътта.

IV. Лѣто.

1. Общъ прегледъ на живота презъ лѣтото въ зеленчуковата градина, овощната градина, полето и селския дворъ.

V. Общъ прегледъ на живота презъ всички годишни времена.

Това е общата скица. Програмата дава свобода на учителскитѣ съвети въ началото на учебната година да съкратятъ или разширятъ, съобразно мѣстнитѣ условия, предвидения учебенъ материалъ.

За да може да се схване природата като една завършена и закономѣрна жизнена цѣлостъ, материалътъ по естествознание е групиранъ по годишни времена и природни картини.

Добре проникнатиятъ учителъ отъ тѣзи задачи и принципи на обучението по естествознание трѣбва презъ всичкитѣ годишни времена ежедневно, непрекъснато, обмислено и системно да насочва ученишкото внимание къмъ всички прояви на живота въ околната срѣда, за да се създаде у

ученика стремежъ и способностъ за разбиране и отгатване на природнитѣ явления и твари, така сжщо и взаимоотношенията имъ, въ духа на съвременната наука.

Природнитѣ явления и твари се проучватъ най-добре вънъ отъ класната стая, всрѣдъ самата природа, въ тѣхната естествена срѣда. Честитѣ екскурзии въ градинитѣ, полето, гората и пр. сж една належаща необходимостъ. Безъ тѣхъ обучението по естествознание е губи време и опасно хабене на детскитѣ сили. Екскурзии трѣбва да ставатъ по строго опредѣленъ планъ, иначе тѣ се израждатъ въ обикновени разходки, нѣмащи нищо общо съ задачитѣ на естествознанието.

Научно обоснованото преподаване на естествознанието въ първ. училище държи смѣтка за физическитѣ природни явления, които създаватъ условия за живота на природнитѣ твари. Необходимо е да се наблюдаватъ всѣкидневно гореканзанитѣ природни явления презъ всичкитѣ годишни времена. За по-голѣма активностъ и нагледностъ въ това отношение могатъ да се направятъ класни сезонни календари: есененъ, зименъ, пролѣтенъ и лѣтенъ. За тази целъ се взема единъ цѣлъ рисувателенъ листъ, разпредѣля се на толкова квадрати, колкото дни има въ годишното време. Въ всѣко квадратче се написва съответната дата съ арабски цифри, като въ квадратчето за първия день на месеца се написва и името на последния. Недѣлнитѣ и официални дни се отбелязватъ съ червенъ моливъ, а останалитѣ — съ черенъ. Най-отгоре на листа се написва за кое годишно време се отнася календара, напр., „есененъ календаръ“, а отдолу — условнитѣ знаци, съ които се отбелязватъ всѣки день природнитѣ явления: роса, дъждъ, слана, студъ, свѣткавица, снѣгъ, скрежъ, слънчевъ день, облаченъ день и пр.

Децата ежедневно, ръководени отъ учителя, ще отбелязватъ съ съответното квадратче на календара съ специалния знакъ наблюдаванитѣ природни явления презъ деня. Сезонниятъ календаръ ще стане още по-интересенъ, ако въ квадратчетата, редомъ съ знацитѣ за наблюдаванитѣ явления, децата рисуватъ и наблюдаванитѣ естественоисторически материали, напр., ябълка слива, пиперъ, зелка, рало, сврака и др. Нѣкои учители сполучливо рисуватъ около квадратчетата рисунки, иллюстрации изъ живота въ природата презъ годишното време. Една учителка, напр., бѣше нарисувала постепенно съ цвѣтни бои следнитѣ рисунки: беритба на овощнитѣ плодове, клонче отъ ябълка, съ плодове, клонче отъ слива съ плодове, клонче отъ круши съ плодове, нѣколко лежи отъ зеленчукова градина, зеле, моркови, пиперки, полето на есенъ, врана, яребица, лалугеръ, заякъ, орачъ на нивата, плугъ, валякъ, какъ никне рѣженото семе, какъ никне бобовото семе и др. Идеята за есенъта, като единъ ком-

плексъ за наблюдение е предадена отлично. По аналогия може да се постъпи и съ останалитѣ сезонни календари.

Такива календари има почти въ всички прогресивни училища. Тамъ тѣ сж поставени на видно мѣсто въ класнитѣ стаи и коридоритѣ на училищнитѣ помѣщения. И нашето училище не бива да се лишава отъ тѣхъ.

Въ трето отдѣление учителятъ може да насочи детското внимание при сгодни случаи презъ различнитѣ годишни времена върху следнитѣ общи наблюдения, резултатитѣ отъ които да се вписватъ въ специални тетрадки:

1. Ботанически наблюдения: Поникването на семената на различнитѣ зеленчуци. Що се развива отъ здрави и ошърбени семена. Какъ става кълненieto, поникването и растенето при различни влияния на свѣтлината, температурата, влагата и пр. Какъ расте стѣблото на растението на различнитѣ мѣста. За колко дни поникватъ отдѣлнитѣ растения при равни условия. Цѣтенето и продължителността му при овошнитѣ дървета. Кога зрѣятъ плодоветѣ. Действие на сланата, студа, снѣга и др.

2. Зоологически наблюдения: Съ какво се хранятъ птицитѣ и животнитѣ, които живѣятъ въ родната околностъ. Държане на тѣлото на птицитѣ при хвърчене, на животнитѣ при ходене, бѣгане, скачане, пълзене и пр. Пазене на животнитѣ и птицитѣ отъ студа. Защитителни шарки на козината, перата и др. Леговища на животнитѣ. Гнѣзда на птицитѣ. Размножаване. Неприятели. Характерни прояви на домашнитѣ животни и птици.

Наблюденията срѣдъ природата ще иматъ още по-голяма стойностъ, ако учителятъ съумѣе да подбуди детето самопроизволно и съ чувство на радостъ да се интересува отъ живота въ природата: само да наблюдава, открива, търси, записва и съобщава интересни естествоисторически факти.

Наложителни сж и индивидуалнитѣ наблюдения надъ отдѣлни растения и животни — наблюдения, които отдѣлни или група ученици биха самостоятелно извършили въ училищния дворъ, сакситѣ въ класната стая, въ дома, въ градинитѣ (овощна, зеленчукова и цвѣтна), въ полето и пр., като непременно вписватъ въ тетрадкитѣ си събранитѣ сведения. Тѣзи наблюдения могатъ да станатъ, напр., по следнитѣ схеми:

1. Конь. Съ какво се храни. Количество на храната му презъ едно денонощие. Какъ и кога пие вода. Колко и какви зѣмби има. Какъ сдѣлква храната си. Копита и значението имъ. Какъ спи. Полза за човѣка. Размножаване и пр.

2. Ръжъ Какви почви обича ръжъта. На какви мѣста се сѣе (на високи или низки). Презъ кое време на годината

се све. За колко време пониква. Развитие и направа на стъблото. Какви сж листата и значението имъ. Развитие, голѣмина, цвѣтъ, форма и устройство на плода. Чувствителностъ къмъ свѣтлината, влагата и вѣтровежъ. Отъ кои болести страда ржжъта.

Много често се налага да се поставятъ прдеварително или въ последствие задачи за наблюдение въ връзка съ урока, който токущо е преподаденъ или предстои да се преподаде. Поржчки за наблюдение, казани съ общи думи, не допринасятъ абсолютно никаква полза. Необходимо е учителятъ да даде на ученицитъ точни указания за обектитъ и особеноститъ имъ, които трѣбва да се наблюдаватъ, за да бже наблюдението съзнателно и планомѣрно.

Тѣзи общи указания и схеми за природонаблюдения не сж универсални. Тѣ могатъ да послужатъ само за ориентирание на интересувашитъ се учители. Обучението трѣбва да се индивидуализира, като се съобразява съ конкретно даденитъ мѣстни условия. Природнитъ твари и явления, съобразно тѣхнитъ особености, ще се изучаватъ отъ различни гледища. Обучението по естествознание не може и не бива въ никой случай да се шаблонизира и механизира. Както въ природата, така и въ обучението по естествознание, трѣбва да има вѣчна свежестъ и подвижностъ. Всичко това зависи отъ волята, културата и разбираніята на учителя, който е и ще си остане за винаги най-важниятъ факторъ въ дѣлото на народното образование. Младиятъ учител трѣбва да се яви на училищната катедра съ безгранична любовъ къмъ природата, съ неспиренъ интересъ къмъ всички нейни явления и съ високото съзнание, че е повиканъ да съдействува за създаването на по-свършени поколения, които да сж способни да откриятъ и проумѣятъ величието, закономерността и цѣлостъта въ природата.

ИЗЪ ПРАКТИКАТА

ЗА ПРАКТИКАТА

Longum iter est per praecepta,
breve et efficax per exempla.

SENECA.

Ник. Г. Попова — с. Борозанъ,
Разградско.

Първа кражба.

Когато началницата запитва: „Кой ще дойде тая вечерь на театъръ?“, всички скочихме. Въ сжщия мигъ Весела ме дръпна за ръката и тихо помоли: „Ти остани“ Искушението бѣше голѣмо. Театърътъ бѣше за менъ вълшебното въ свѣта, но Весела ме гледаше съ печални очи, на които е грѣхъ да се откаже... Останали сами следъ вечеря, ние разтворихме прозорцитѣ на спалнята и подадохме глави. Морскитѣ вълни лудуваха. Шума отъ играта имъ достигаше до насъ, като че ли ни привѣтствуваха. Обади се и славеятъ. Кръшно изви гласъ и запѣ за любовта си... Тамъ нѣкъде се гущеше другарката му, щастлива отъ тая любовъ. Тя съ търпение топлѣше яйцата си и чакаше „чудото“ — когато животъ ще затрепти въ тѣхъ.

— „Господи каза Весела, колко сж щастливи тия малки! Бащата пѣе най-хубавитѣ си пѣсни. Майката жертвува най-хубавото си време за тѣхъ. Колко малки сж сърдцата имъ, а колко велика е любовта въ тѣхъ... Тѣ, навѣрно, не познаватъ претѣжплението. Съвестта имъ е винаги спокойна... А колко малка бѣхъ азъ, когато се сгърбихъ подъ тежестта на моята! Ти знаешъ вече, какъ зле разбираха моитѣ родители задълженията си*! Бѣхъ ли нахранена и облѣчена, считаха че дълга имъ е изпълненъ. За душата ми не се безпокояха. Още малка азъ сама задирихъ обяснение на всичко. Ако довѣрчиво ги запитвахъ за нѣщо, тѣ съ пренебрежение отговаряха: „Що за фантазия! Ето нови глупости!“ И най-после: „Стига додѣва съ безсмислицитѣ си!“ Тогава азъ се свивахъ обидена въ своето кѣтче и продължавахъ да се запитвамъ: „Кое се е родило по напредъ: яйцето или кокошката? Ако е яйцето — кой го снесе? Ако е кокошката — отъ що се е излюпила тя?“... Слѣпитѣ ми очи биеха до пукване — отговоръ не намирахъ... Занята веднажъ съ разрешението на такава задача, азъ не се от-

отзовахъ на време на трапезата. Когато отидохъ, майка ми заяви, че за обѣдъ съмъ лишена отъ десертъ за непослушание... Не бѣхъ лакома, но тая несправедливостъ ме огорчи. Едва минавахъ презъ гърлото ми залъцитѣ. Много сълзи преглътнахъ тогава! Врѣхъ на жестокостъ бѣ, когато родителитѣ ми заядоха десерта си, а азъ стояхъ предъ тѣхъ. Компотъ отъ зарзали не обичахъ, но тѣ тъй сладко ядѣха, че устата ми се напълниха съ слюнки, а очитѣ съ сълзи. Вълна отъ негодуване нахълта въ сърдцето ми, и азъ ги осъдихъ. Парливо желание се промъкна въ сърдцето ми: да ямъ отъ забраненото! За менъ вече не бѣше компотъ отъ зарзали, а „непостижимо“. Болезненото чувство трѣбваше да бѣде удовлетворено... Благодаря на Бога, че неразумността на родителитѣ ми не ме докара по-далеко. Но все пакъ азъ постигнахъ целта си. Когато тѣ излѣзоха, разтърсихъ вредъ, намѣрихъ ключа на бюфета и ядохъ. Бурята, която събуди желанието ми, утихна... Поставихъ всичко на мѣсто. Никой не можеше да узнае кражбата... Но азъ знаехъ. Моятъ Богъ, скритъ въ сърдцето ми, ме караше постоянно да повтарямъ: „крадла“. Нова мъжа. Заранѣта при прегледа въ училище, азъ не смѣехъ да погледна учителката въ очи. Мислѣхъ: ей сега ще познае... ще ме изкаже предъ всички. Три дни трая мъжката ми. На третия день, когато си тръгнахме за обѣдъ, учителката ме хвана за ръка: — „Остани!“ Трепнахъ: — „Ахъ, тя знае всичко! Ще ме накаже. Но азъ нѣма да ѝ кажа нищо... нищичко... що я излъжа!“ Учителката седна на стола, притегли ме за брадичката, повдигна ми на горе и каза: „Добро ми момиче, кажи ми, какзо те мъчи отъ три дни. Азъ ще ти помогна. Азъ мога да ти помогна, защото те обичамъ. Хайде кажи!“ Очитѣ ми свѣтнаха. За пръвъ пѣтъ отъ три дни сърдцето ми заби съ надежда: — „Тя може да ми помогне! Не ще ме накаже... Нищо въ мене не ще ми вика „крадла...“ Презъ сълзи ѝ разкрихъ всичко. Нарекохъ нѣщата съ собственитѣ имъ имена: „Откраднахъ“. Облакъ премрежи очитѣ на учителката, и тя тихо пошепна: „Неразумнитѣ... тѣ“... После се разкая за казаното и, като ме галѣше, каза: „Забрави мило дете казаното! Помисли малко... Слушай, какво ще ти кажа. Всичко що виждашъ, е създалъ дѣдо Господъ: трѣва, цвѣтя и птици, животни и хора... Птичкитѣ литватъ въ висинето и си дирятъ вредъ храна. Най-много обичатъ зрънцата. Хората се изхитрили и ги скрили въ хамбари, но птиченцето, когато е гладно, намира нѣкоя дупчица и си напълня гушката... Мрази ли го нѣкой? Тъжно ли е то? Не. Веселичко скача, кога му е пълна гушката... Богъ е неговия баща, и храната е на Бога. Птичето взема това, което му трѣбва, като не разпилѣва нищо. Ти си направила като малкитѣ птичета. Вземала си

отъ татко си това, което ти потрѣбвало за гушката. Ти съвсемъ не си крадла! Ти не си крадла! Запомни това! Само си била непослушна. Поискай извинение тая вечеръ отъ родителитѣ си. За да разбератъ, че не си лоша, азъ тѣ цѣлувамъ по челото и ти се моля: втори пѣтъ не бутай ключъ. Искашъ ли нѣщо, поискай си. Не ти ли дадатъ — навѣрно не е хубаво. Много ли ти се иска, ела при менъ, и ние двама ще си поговоримъ.“

Следъ вечеря азъ склочиохъ ржце и помолихъ за извинение. Родителитѣ ми ми простиха на драго сърдце. Сѣнка засѣдни татковия погледъ. Той ме претисна до гърдитѣ си и на ржце отнесе на леглото. Цѣлуна ме много пѣти. Разбрахъ, че и той просѣше безъ гласъ извинение отъ менъ. Обвихъ съ две ржце врата му. Чрезъ тая цѣлувка азъ му отдадохъ малкото си сърдце... Учителката ми подари тая радостъ. Тя бѣше спходила баща ми въ канцеларията и му разказала за... може би, пѣсента на славея?...

Слушай какъ е чиста пѣсенъта му... Какъ е велика любовъта му къмъ „чудото“, което Богъ създава чрезъ него“...

Тоя театъръ ми посочи моята първа учителка и винаги тамъ откривамъ смисълъта на всичко...

Николай Тодоровъ — Сливенъ.

На урокъ по въроучение.

Въ паметъ на вдъхновената
Сливенска учителка, **Живка Константинова Генова**, починала на
19. II. т. г. на 22 годишна възраст.

Понедѣлникъ. Азъ съмъ гостъ на едно градско първоначално училище и бързамъ да се осведомя за работата, която предстои на всѣки учителъ.

— Всички, безъ изключение, имаме въроучение първия часъ, — обажда главния учителъ и добавя, че учителскиятъ съветъ не намѣрилъ друго по-удобно и подходно мѣсто въ седмичната програма за този учебенъ предметъ.

— Непосрѣдно следъ недѣлния день, предназначенъ за освежаване на духа, — съгласихъ се азъ.

— Именно, именно... И главниятъ учителъ се впусна да развива мисълъта си, подчертавайки, че училището по този начинъ, между другото, ще свърже работата си съ тази на църквата.

Безъ да можемъ да изчерпимъ въпроса, ние трѣбваше да се раздѣлимъ, защото и главниятъ учителъ изхвъркна

да срѣщне питомцитѣ си, които звънецътъ приканваше на работа.

Излѣзохъ и азъ и се заразхождахъ изъ коридора самъ.

— Заповѣдайте при насъ, — прикани ме учителката на четвърто отдѣление, която бѣше прибрала децата си и, изправена до вратата на класната стая, чакаше установения знакъ за почване на занятията.

Съгласихъ се.

Още отъ вратата азъ доловихъ, че отдѣлението се готвѣше за една по-друга работа. Върху масата, грижливо заслана съ хубава бѣла като снѣгъ покривка, между вази съ бръшлянъ и кокиче, стоеше красиво подвързана голѣма книга.

Една ученичка ме пресрѣщна, здрависа и поздрави отъ името на цѣлото отдѣление.

Въ това време прозвуча звънецъ. Сжщата ученичка притвори вратата, застана предъ отдѣлението и извика:

— Другари, нека се помолимъ!

Ученицитѣ излѣзоха съвсемъ тихо вънъ отъ чиноветѣ, застанаха въ тилни редици и, съ молитвено дигнати къмъ небето рѣце и очи, въ тържествено-религиозенъ темпъ, запѣха:

Боже мили, Тебъ се молимъ
Ний невиннитѣ деца;
Боже, ний на Тебъ говоримъ
Тукъ съ разтворени сърдца.

Дай ни, Боже милостиви,
Дай ни съ Твоята любовъ
Да достигнемъ дни щастливи —
Чуй, о Боже, наши зовъ!

Никога, дори и при най-тържествена църковна служба, не съмъ бивалъ подъ вълнението на такова дълбоко религиозно чувство, каквото изпитвахъ сега въ това отдѣление, цѣло пропито съ благочестието на тази чиста, непосредствена детска молитва.

Безъ никакъвъ шумъ, се още влгъбени въ преживѣнитѣ усѣщания на едно сжщинско общуване съ Бога, малкитѣ заеха мѣстата си.

Учителката застана до масата и съ тържествено важенъ тонъ, сякашъ започвайки богослужение, извика:

— Нека, прочее, и тука, въ нашата стая, си прочетемъ светото евангелие, което изслушахме вчера въ църквата. Но, преди това, да чуемъ, какво знаете вече отъ него!

Съ забележително смирение нѣколко ученика разказаха притчата за блудния синъ, схваната още въ църквата, негли дословно.

— Добре сте внимавали! И тъй трѣбва да бжде!—рече учителката и посегна да вземе голѣмата подвързана книга.

— Да изслушаме още веднажъ Словото Божие, — забеляза тя и разтвори книгата. Безъ всѣкаква покана ученицитѣ станаха и застанаха, както при молитвата.

Съ набожно благоговение учителката зачете:

„И още каза: единъ човѣкъ имаше двама сина;

И по-младиятъ отъ тѣхъ рече на баща си: татко дай ми дѣла, който ми се пада отъ имота. И бащата имъ раздѣли имота.

Не следъ много дни, младиятъ синъ, като събра всичко, отиде въ далечна страна, и тамъ прахоса имота си, като живѣеше разпѣтно.

А следъ като той разпилъ всичко, настана голѣмъ гладъ въ оная страна, и той изпадна въ нужда;

и отиде та се представи у едното отъ жителитѣ на оная страна, а тоя го прати по земятъ си да пасе свини;

и той бѣ петименъ да напълни корема си съ рожкови, що свинитѣ ядѣха, но никой не му даваше.

А като дойде въ себе си, рече: колко наемници у баща ми иматъ въ изобилие хлѣбъ, пѣкъ азъ отъ гладъ умирамъ!

Ще стана и ще отида при баща си и ще му река: татко съгрѣшихъ противъ небето и предъ тебе;

и не съмъ вече достоенъ да се нарека твой синъ; направи ме като единъ отъ наемницитѣ си.

И стана та отиде при баща си. И когато бѣше още далечъ, видѣ го баща му, и му домилѣ; и като се затече, хвърли се на шията му и го обцѣлува.

А синътъ му рече: татко, съгрѣшихъ противъ небето и предъ тебе, и не съмъ вече достоенъ да се нарека твой синъ.

А бащата рече на слугитѣ си: изнесете най-хубавата премѣна и го облѣчете, и дайте прѣстенъ на ржката му и обуца на нозетѣ: па докарайте и заколете угоеното теле: нека ядемъ и се веселимъ, защото тоя мой синъ мъртавъ бѣше, и оживѣ, изгубенъ бѣше, и се намѣри. И взеха да се веселятъ“.*)

И така завърши, затвори светата книга, постави я между вазитѣ съ бръшлянъ и кокиче, па се замисли въ нѣщо.

Ученицитѣ безшумно заеха мѣстата си и забиха въ нея погледъ, въ който азъ виждахъ вече блѣсъка на оня религиозенъ пламѣкъ, що се разгаряше въ душата имъ.

— Нека сега, мои мили деца, си представимъ по-живо, по-картинно, думитѣ на Исуса. Но . . . преди това, да разгледаме тази картина.

И тя представи хубава репродукция отъ платно на голѣмъ художникъ върху евангелскитѣ думи:

„И той бѣ петименъ да напълни корема си съ рожкови, що свинитѣ ядѣха, но никой не му даваше“.

Съ дивна правдивостъ художникътъ предаваше този моментъ отъ притчата. Ученицитѣ признаха съ възхищение и наслада вложеното въ картината изкуство и потърсиха всички ония мѣста на сжщата притча, които могатъ да бждатъ нарисувани. Тѣ дори се опитаха да дадатъ устно

*) Лука, XV, 11—32.

основнитѣ очѣртания на много още картини и по тоя пжтъ, безъ да усѣтятъ, се приобщиха по-пълно съ текста. Съ ловка маневра учителката задържа вниманието имъ върху:

„И когато бѣше още далечъ, видѣ го баща му, и му домилъ; и като се затече, хвърли се на шията му и го обцѣлува.“

И после, по-нататкъ:

„А по-стариятъ му синъ бѣше на нива; и на връщане, като наближи до кѣщи, чу пѣсни и игри... Той се разсърди, и не искаше да влѣзе. А баща му излѣзе и го канѣше.“

— Да размислимъ върху всичко това, — продължи тя, и, като припомни, че Исусъ е поучавалъ съ примѣри, или, както се казва въ евангелието, съ *притчи*, и че и прочетеното е единъ примѣръ, сиречь една *притча*, покани още веднажъ малкитѣ да размислятъ, какво иска да каже Исусъ съ тази си притча.

Вживѣни дълбоко и пълно въ съдържанието на притчата, децата имаха вече въ душата си поука, изградена интуитивно. И тѣ засвидетелствуваха това съ много живи примѣри изъ тѣхното ежедневно общуване. А една ученичка, за голѣмо мое удивление, обобщи мисълта си за покаянието, като добродетель, която спасява заблудения синъ, съ първитѣ два стиха на 3. глава отъ евангелието на Матей, четено и изучавано въ тази му частъ въ трето отдѣление:

„Въ ония дни дохожда Иоанъ Кръстителъ и проповѣдва въ Иудейската пустиня. И казва: покаяте се, защото се приближи Царството Небесно.“

Тия думи учениката помнѣше дословно.

Звънецътъ завари урока на това мѣсто.

Когато ученицитѣ излѣзоха на двора, азъ поздравихъ учителката за уроку, що ми даде.

— Вие открихме и на мене една истина, — повтарно и заявихъ азъ, — и я замолихъ да ми каже, отгдето и заимствувала този постъпкъ да изгражда вѣроучението върху точния евангелски текстъ.

— Опитахъ по свой починъ и се убедихъ, че тъй е по-разумно и цесесъобразно. И наистина, при неувѣхващата свежестъ на първоизточника, само по себе си като божествено откровени, внушаващъ вѣрата, която искаме да изградимъ въ душата на питомцитѣ си, защо ни е потребенъ нѣкакъвъ разказъ, па билъ той и художественъ?

— Не срѣщате ли затруднения въ езика?

— Въ езика ли? Че има ли езикъ по-просто и изразенъ, езикъ, който по-непосрѣдствено да говори на човѣшката душа отъ евангелския, отъ библейския! Но и да има въ езика нѣкакви затруднения, тѣ, споредъ мене, трѣбва да се преодолятъ. Защото училището трѣбва да се нагърби и съ задължението да въведе питомцитѣ си въ книгата на

книгитѣ—книга, въ която сж търсили и търсятъ упование милиони люде, като почнете отъ великанитѣ на човѣшкия духъ, та свършите съ ония окаяни, които тепърва посѣгатъ да отворятъ очитѣ си за словото, което сочи пътя къмъ спасението.

И тя се впусна въ разсуждения върху положението на нашия народъ, не само лишенъ отъ религиозна култура, но свършено обезвѣренъ и задебѣлъ духовно.

— Въ колко наши семейства, — продължи тя, — ще намѣримъ библията? Но защо да я търсимъ въ семействата, щомъ тя липсва и въ нашитѣ училища? Ето тази тука библия, съ която си послужихъ, е моя — въ нашата училищна библиотека има решенията на върховния касационенъ съдъ, но не и библията!

Азъ стояхъ предъ възмутената млада учителка, като виновенъ ученикъ предъ учителя си.

— Библията, продължи тя трѣбва, да влѣзе въ всѣки нашъ домъ. И св. Синодъ трѣбва да насочи грижитѣ си въ този пътъ. Ако не може да я даде даромъ на всѣка двойка, която влиза въ храма, за да бже благословенъ брака имъ, нека нареди, край другитѣ разноски по оформяване на задомяването, да се прибави и стойността на една библия. Моята мисль е, че благословенитѣ отъ църквата съпрузи трѣбва да си занесатъ въ дома, като първи преносъ, библията и върху нея да изградятъ семейното си щастие!

— Колко хубаво е това?

— Нали? Подъ това освѣтление трѣбва да прецените моята работа. Съ вѣроучението, прочее, между другото, ние сме длъжни да насочимъ питомцитѣ си къмъ тази книга, която трѣбва да обикнатъ и се научатъ да четатъ още при насъ.

— Какъ гледате тогава на учебницитѣ по вѣроучение?

Учителката ме изгледа въпросително, махна съ ръка и рече:

— Да останатъ, но да ни даватъ точния библейски текстъ и хубави репродукции отъ картини на голѣми художници. А такива има тѣй много и тѣй прекрасни! Нали много велики майстори на четката сж работили негли само върху библейски сюжети! Но... звънецътъ ме вика... Извинете, ще отида да посрещна децата.

И тя излѣзе бързо вънъ.

Цано Лазаровъ — с. Гигенъ, Никополско.

ЧИЧО МИНЧО.

Следъ обѣдъ. Намръщенъ зименъ день. Севернякътъ вѣе надъ замръзналото и снѣжно Дунавско поле, преплита леки снѣжинки и въ студения си вой бие заснѣженитѣ кѣщи и дървета. Стоя въ стаята си; гледамъ зимното еднообразие вънъ; слушамъ пискливитѣ детски игри въ училището; спомнямъ за спящитѣ житни зърна, за живота, за еднообразието, за насилието, за нищетата, за смисълъта на живота. И пакъ мисълъта ми минава къмъ училището. Обгръщамъ, мисля...

Почвамъ съ *дисциплината*. Почвамъ съ люлката, въ която люлѣемъ детето, като най-често не държимъ смѣтка за него. Тая люлка, която плетемъ съ такова старание, че предпазваме детето не само отъ напасти и вѣтрове, но и отъ въздухъ. Люлката, въ която потискааме красиви и незнайни сили, въ която душата на детето се мачка, въ която по единъ жестокъ начинъ рушимъ светия жизненъ вѣкъ. Люлката, която има свое право въ педагогическия свѣтогледъ, която има свое царство, свои управители, идеолози, теоретици, приятели, противници, защитници и палачи. Но все си е тя: дисциплина. Ние говоримъ за нейния видъ, голѣмина, срѣдства, но не и за това, дали въобще ще бжде полезна за училището, докато и позволяваме да бди съ единъ самостояенъ ликъ надъ децата; но не и за това, дали тая магьосница не е нѣкакъ си случайно излетѣла изъ гнѣздото на образователния духъ. И спечелила име, срѣдства, слава, царство, — свои!

Авторитетътъ ѝ се пази отъ закони, институти, учители. Тя е всѣкога и всѣкжде: волна и капризна невѣста въ семейството, ехидна баба въ обществото, съзнателна наложница въ казармата, мома—змеица въ училището... И обича да се подсмива на малкитѣ палавци, да ги плаши съсъ сѣтитѣ работници, да ги плаши съ светата сграда, да ги развежда подъ „съзнателенъ строй“, да ги привиква на търпение, на редъ, да имъ припомня „горчивитѣ корени“ и „сладкитѣ плодове“, да имъ тегли ушичкитѣ, да хули, да изкористя духа имъ... А колко приструвки има тя! Въ събрания, въ общества, въ книгитѣ — тя винаги е гиздава змеица — мѣстителка. А при децата тя винаги е капризна, като бича на звѣроукротителъ. Не съмъ ли я гледалъ азъ, какъ чрезъ мене мѣчи децата? Какъ имъ се мръщи, какъ ги кори! И съ каква ехидна грубость иска да прави отъ лѣжистата като слънце душа на детето послушна тъмна гумена топка! Не съмъ ли виждалъ, съ каква тягость децата приематъ нейнитѣ поздрави и увещания? И, когато редомъ съ мене развѣе мантия, за да ги напусне въ меж-

дучасие, още не скрила ликът си въ учителската стая, задъ гърба ѝ екватъ гласоветъ на малкитъ палавци—сякашъ искатъ да я сплашатъ. Потистнатиятъ имъ духъ се разпуска и вилнѣй. Танцътъ на притиснатитъ и угнетенитъ почва! Живоътъ запъва волна пѣсень! Младостъа грѣе! Силитъ летятъ!... Какво показва това? Не ли, че съмъ билъ нежеланъ гостъ на своитъ деца? Не ли, че азъ, вмѣсто умѣлъ ръководителъ за развитието на детето, съмъ станалъ вреденъ, фигурантъ и насилникъ?...

Проследете проявитъ на децата въ училището, вникнете въ тѣзи прояви и си отговорете: общия видъ на днешната ни школска дисциплина не е ли въ голѣма степенъ причината за експлозии между децата, за разпри, за бой, за кавги? Школската дисциплина не потиска ли чрезъ насъ детската душа, не поставя ли я въ едно неудовлетворително състояние? Не поставяме ли я, като вреденъ ядъ на пътя на детския духъ? Чрезъ този ядъ, вмѣсто да удовлетворяваме и канализираме детския духъ, ние го спъваме и подготвяме за разрушения!...

Наблюдавайте, анализирайте, вниквайте, и вие ще видите тая гиздава измамница, въ какви затрънени пжтища тика работата ви.

Съ каква умѣлостъ тя ви маскира предъ децата! Какъ ви излага, подмамва и обезкуражава...

Звънецътъ удари.—„Хей, даскале, я недей се занася толкова! Работа те чака!“ Сякашъ така ми заговори той. А познатъ гласъ, пригласилъ на звънца, ми натякваше: „Студено, та жива душа не се обажда, а твоитъ немирници сж се разкрякали изъ училището. Исахъ да си подремна,—не ме оставиха на мира, хлапетийтъ недни! Ха задрѣма, ха имъ отпусна юздитъ! Хайде тамъ при тѣхъ! Види се, не малко дѣла ще има да разглеждашъ и тоя часъ! Сѣ ще има оплаквания, отваряй си очитъ: бжди *справедливъ и строгъ*! Авторитетъ, авторитетъ трѣбва!... Ти, както се унесе по зимния вѣтъръ, май ще отпуснешъ крайщата... Поотпусна ги и въ часъ. Не е хубаво. Гледамъ, нѣма оня редъ, който имаше нѣкога въ отдѣлението ти. Опичай си работата. Нищо и никакви хлапетии, гледамъ, въ часъ ти се глезятъ, играятъ, пѣятъ, не сѣдатъ „като ученици.“ Стаята не е игрище, моля ти се! Ти да не си имъ другаръ на тия сополанчета? Ами че ти, ако ги оставишъ така, тѣ ще ти се качатъ на главата! Учителъ си — пази си „авторитета“! Пъкъ и тѣ боязнь да иматъ отъ тебе! Безъ това не може. Редъ, редъ трѣбва!...”

Така ми говорѣше моята съпжтница — дисциплината, сякашъ схванала разколнитъ ми мисли и подтикнала моя колега да ги прекъсне...

Имамъ часъ по гимнастика. Влизамъ при децата: всички, насѣдали по мѣстата си, разговарятъ — зачервени, весели, съ пламтящи очи. Сякашъ зимната виелица ги бѣ обсипала съ майски блѣнове и очарования!

— Искате ли да имаме сега гимнастика, деца? — питамъ азъ.

Очитъ имъ заиграха, запоглеждаха се.

— Да имаме, учителю, — обажда се гласътъ на одного, който сжщевременно се навдигаше и поглеждаше навънъ, като че искаше да измѣри решителността си.

— Уфъ, па тоя! Невидишъ ли, че не може да се надникне на вънъ отъ студъ и виелица, а пъкъ гимнастика ще играешъ! — чуха се упречни възгласи отъ нѣкои страни.

— Азъ, господинъ учителю, мисля, че е по-добре да си попѣвемъ: сега е тамамъ за пѣсни, — обади се умно Борисъ.

— Ей-и, учителю, хайде да попѣвемъ! Да попѣвемъ, учителю! Да пѣвемъ... Заобаждаха се всички.

— Добре, ще пѣвемъ, утвърждавамъ азъ. Каква пѣсень желаете — тѣжна или весела?

— Весела, весела! — викатъ почти всички.

Свивамъ вежди, поглеждамъ навънъ, обаче на умъ не ми идва нѣкоя весела зимна пѣсень. Пъкъ и има ли нѣщо весело за зимата? Ние сме толкова природосъобразни, че за децата понѣкога ставаме природомразни. Като почнемъ отъ есенъта съ „тъмни мъгли“, „жълти листа“, и „слънце не грѣй“, „птиче не пѣй“, „пуста зима“, та стигнемъ и пребродимъ „люта зима“, „студена зима“, „горки птичета“, „бѣгай иди си“ — едва ли не душимъ жизнения викъ у децата, които съ еднаква сила цѣфти и надъ снѣга и надъ тревитѣ. Живота е всѣкога и всѣкжде великъ, радостенъ. За него сезони нѣма. Цвѣтята на живота еднакво се въззематъ и надъ бѣлия снѣгъ, и надъ тъмнитѣ мъгли, и надъ киткитѣ треви и цвѣта...

Обадохъ на децата: — Ще научимъ пѣсенъта „Чичо Минчо“. — А — а! нова пѣсень! Хайде — е! — чуха се възклициания. Раздвижиха се за моментъ, и всички, като подаденъ тайнственъ знакъ, зяпнаха въ мене. Събрахъ сили и подѣхъ:

Чичо Минчо — цигуларю,

Постегни си цигулката...

При гробна тишина изпѣхъ пѣсенъта. Нито едно дете не се мръдна. Пръвъ азъ нарушихъ тишината: — Харесва ли ви пѣсенъта?

— Много хубава, учителю! И лесна.

Възторгъ просия въ душитѣ имъ. Очитъ имъ горѣха. — Какъ ви се вижда, трудни ли сж думитѣ ѝ, та да ги научимъ отдѣлно, безъ пѣние?

— О! — лесно, лесно учителю; като пѣмъ ще ги запомнимъ, обадиha се повечето, полугласно и подѣха...

„ Чичо Минчо—цигуларю,...

— Тогава внимавайте, ще ви изпѣя още единъ пѣть пѣсенъта. Запѣхъ. По менъ тихо, тихо почнаха да се възземахъ чиститѣ детски гласове.

Повторихме, потретихме... Пѣсенъта бе заучена—текстъ и мелодия...

Завихме подъ напѣва и крѣшно народно хоро: доволство, радостъ...

Звънецътъ удари за излизане. Много други часове при чуването му децата наскачваха и съ жаръ бързаха да излизатъ. А сега спокойно, радостно, каточе не чули звънеца, продължаваха да пѣятъ:...

Пакъ сж бѣли и червени,

Га че слънце не видѣли.

Прочетохме молитвата.

Безъ блѣсканици, безъ приструвки децата радостни напуснаха учебната стая. Тихо и прилично тръгнаха изъ коридора за домоветѣ си, тананикайки: „Чичо Минчо—цигуларю...“ Сякашъ на пригласъ на пискливия севернякъ.

Ето единъ часъ, презъ който изпитахъ истинска наслада и задоволство отъ работата си, презъ които азъ владѣхъ децата (о, мжчителенъ миражъ за всѣки учителъ!), презъ който азъ почувствувахъ тѣй красивата страна на учителската работа. И децата съ пълна вѣра отдѣлиха душитѣ си, за да изживѣятъ единъ истински часъ въ училище, доволни, весели.

Колко скжпи сж постиженията на учителя въ работата му, чрезъ която той вижда себе си награденъ, а децата удовлетворени!

Работата на учителя превишава оная на виртуоза. Въ нея се преплитатъ: и пѣсень, и молитва, и страхъ, и внушение, и отговорностъ, и дългъ. Защото това е душата на детето: капризно море, изъ което никне бждещето на обществата.

Трудътъ и играта, пѣсенъта и свободата, дейността и самодейността — ето вълшебнитѣ сили, правдивото съчетание и приложение на които ще даде възпитателна стойностъ на учителската работа. Тѣ ще превърнатъ училищата въ приятни гнѣзда за отхранване творцитѣ на бждещето.

М. Н. Николаевски.

Планове за цѣлостно обучение.

(Изъ практиката въ рускитѣ училища).

Селски дворъ.

(комплексъ за III отдѣление).

Първи день

1. часъ. Подготовка за излетъ: уредба на излета—раздѣляне ученицитѣ на групи, даване задачи на групитѣ.

2. и 3. часъ. Излетъ—разпредѣляне на селски дворъ: постройки, живъ и мъртавъ инвентаръ, запаси отъ произведенията на селското стопанство. Стопанинътъ и семейството му на работа въ двора. Дворътъ като частъ отъ селото и т. н.

4. часъ. Свързване на материала, събранъ отъ отдѣлнитѣ групи.

Втори день.

1. часъ. Рисуване селска кжца и съставнитѣ ѝ части съ надписи.

2. часъ. Езикознание. Беседа за развитие на говора и за изработка на планъ за писмено съчинение. Въпроси за беседата: пътятъ отъ училището до мѣстото на излета; външенъ изгледъ на двора; въ двора: постройките, добитъкътъ, стопани; разкази на децата, по какво тѣхнитѣ дворове приличатъ на разгледания дворъ или се отличаватъ отъ него.

3. часъ. Езикознание. Самостоятелна писмена работа на тема „Селски дворъ“ (описание).

4. часъ. Математика. По даннитѣ, получени отъ измѣрванията при излета, да се начертае плана на двора съ мащабъ. Домашна задача: ученицитѣ да начертаятъ плана на своя дворъ.

5. часъ. Обществоведение. Членоветѣ на домакинството на работа въ двора: 1) Стопанинътъ, стопанката и другитѣ членове на семейството. 2) Разпредѣление на работния день въ семейството; време за работа въ двора. 3) Видове работа въ двора: на стопанина, стопанката и децата (почистване на оборитѣ, хранене и доене на добитъка, рѣзване и пренасяне на дърва и пр.). 4) Странична работа на семейството. 5) Културното равнище на семейството.

Трети день.

1. часъ. Езикознание. Самостоятелна писмена работа на тема „Селското семейство и неговитѣ занятия“.

2. часъ. Математика. Лице на правоъгълника. Дава се понятие, какъ се пресмѣта лицето на правоъгълника, като

се налага съответната квадратна единица на листъ или на дъска (припомня се за квадратнитѣ мѣрки и кога трѣбва да се ползуваме отъ тѣхъ въ живота). Измѣрване на двора. Задачи: 1) Дължината на двора е 42 м., а широчината—20. Колко кв. м. е той? 2) Дължината на обора е 5 м., а широчината 7 метра. Колко кв. метра е подътъ му?

3. *часъ.* Задачи за квадратурата на дворнитѣ постройкы.

4. *часъ.* Започаване съ миналитѣ времена на глаголитѣ; минало време на глагола „съмъ“. Промѣна на глаголитѣ по число и лице. Материалъ, взетъ отъ съчинението „Селското семейство и неговитѣ занятия.“

5. *часъ.* Разглеждане и оценка на плановетѣ, начертани отъ децата, за различни постройкы (домашна работа). Изборъ на най-добрия планъ на селски дворъ.

Четвърти день.

1. *часъ.* *Езикознание.* Самостоятелна писмена работа изъ книгата „Фриндляндъ и Шалитъ“, II ч., № 21, стр. 25.

1) Да се напишатъ отъ стихотворението „Капка“ всички глаголи въ минало време. 2) Отъ всѣки глаголъ да се образуватъ три измѣнения на миналото време въ единствено число и едно въ множествено число.

2. *часъ.* *Математика.* Пресмѣтане лицата на правоъгълници по планове съ помощта на масщабъ. Лицето на правоъгълника се раздѣля по дължина и ширина на съответнитѣ линейни единици и противоположнитѣ точки на дѣлението се съединяватъ.

Другъ начинъ за пресмѣтане: дветѣ противоположни страни на плана се раздѣлятъ на съответнитѣ линейни единици и точкитѣ на дѣлението се съединяватъ съ прави; единъ отъ полученитѣ пояси се раздѣля на квадратни единици и се посочва на децата, че не е потрѣбно да се раздѣля цѣлия правоъгълникъ на квадрати: лицето на последния лесно може да се намѣри, като се умножи числото на квадратнитѣ клетки въ единъ поясъ съ числото на пояситѣ. Изводъ: лицето на правоъгълника се намира, като се умножи дължината на широчината му или обратно. Задача на всѣки ученикъ: да намѣри лицето на своя дворъ по плана.

3. *часъ.* *Математика.* Самостоятелно решението на задачи. Напримѣръ: Колко ще се плати за боядисването на двустененъ покривъ, всѣка стена на който е правоъгълникъ, дълъгъ 20 м. и широкъ 10 метра, ако боядисването на 1 кв. м. струва 20 коп.?

4. *часъ.* *Гимнастика.* Игри.

5. *часъ.* *Природознание.* Водоснабдяване. Кладенецъ. Неговото мѣсто. Начини за издигане на водата. Направа на кладенеца.

Пети день.

1. часъ. Езикознание. 1. Да се образуватъ всички измѣнения въ единствено и множествено число отъ миналитѣ времена на глаголитѣ: а) чете, играе и т. н., б) возя, нося, пека, стрижа и т. н.

2. Да се напишатъ миналитѣ времена на глаголитѣ: завиждамъ, радвамъ се, рисувамъ, лепя, плюя, беседвамъ, танцувамъ, тласкамъ, опитвамъ, празнувамъ, пжтувамъ, плѣскамъ и т. н. Какви окончания иматъ тия глаголи въ миналитѣ времена?

2. часъ. Природознание. Почвена вода. Опитъ съ материали, които пропускатъ (пѣсъкъ) и които не пропускатъ водата (глина). Дълбочината на почвената и подпочвената вода въ зависимостъ отъ вида на почвата и подпочвата.

3. часъ. Самостоятелно рисуване на кладенци. Видове кладенци, наредени последователно споредъ тѣхното усъвършенстване.

4. часъ. Умножение въ кръга до 1000 по принципа отъ лесното къмъ мъчното, примѣри и задачи. Напримѣръ: За изграждане на кладенецъ сж потребни 9 дървета. Колко ще струватъ всичкитѣ дървета, ако 1 дърво струва 40 копейки?

5. часъ. Езикознание. Четиво „История на една капка вода“ изъ читанката на Вахтеровъ; съставяне планъ.

Шести день.

1. часъ. Самостоятелна писмена работа по съставения прежняй день планъ на четивото „История на една капка вода.“

2. часъ. Отдѣлението изработва въ голѣмъ размѣръ модалъ на кладенецъ.

3. часъ. Математика. Да се пресмѣтне колко струва изкопаването на кладенеца, които измѣрихме при излета. Той е дълбокъ 4 сажена; за изкопаването на първия сажень се плаща 3 р. и 50 к., а за следващитѣ—по 35 к. по-скжпо.

4. часъ. Езикознание. Изразително четена на разказа „За всички“ изъ читанката на Вахтерова. Беседа по поводъ прочетеното,

5. часъ. Пѣние.

Седми день.

1. часъ. Езикознание. Самостоятелна работа: да се извлѣкатъ отъ четивото всички глаголи и да се опредѣли времето, числото и лицето имъ, а за глаголитѣ въ сложно минало време—рода и числото. Напримѣръ: азъ съмъ свършилъ, свършила, свършило.

2. *часъ. Природознание* Начини за изваждане на водата от кладенеца. Помпи. Ако въ селото нѣма помпи, покажете моделъ. Направа на помпата.

3. *часъ. Рисуване* на помпа съ означение на частитѣ ѝ.

4. *часъ. Предварителна беседа и излетъ* изъ селото.

5. *часъ. Дървеса между домоветѣ.* Да се обясни, защо трѣбва да се спазватъ противопожарнитѣ правила при строежа на сгради. Въ кои сгради сж спазени и въ кои не? Защо трѣбва да се сядятъ дървета между домоветѣ? Запознаване съ пожарната помпа.

Осми день.

1. *часъ. Математика.* Самостоятелно решаване на задачи съ неименовани числа, за да се усвои техниката на пресмѣтането. Умножение на тризначно число съ еднозначно въ кръга до 1000 (120×5 , 240×3 , 119×4).

2. *часъ. Природознание.* Еластичностъ и налѣгане на въздуха. Редъ опити, които илюстриратъ налѣгането и еластичността на въздуха. Примѣръ: стъклена тръбица съ картофена запушалка. Обърната чаша вода, подъ нея хартия и пр.

3. *часъ. Писмено описание* на опититѣ съ илюстрации къмъ него.

4. *часъ. Трудъ.* Доколко сж спазени противопожарнитѣ правила, изгасяне на пожара, пожарна помпа. Последиици отъ пожара.

5. *часъ. Обществознание.* Пазене на селския дворъ: 1) нощенъ пазачъ, пожарна помпа, 2) застраховка на живия и мъртвия инвентаръ.

Девети день

1. *часъ. Езикознание.* Самостоятелна писмена работа по картина „Пожаръ въ селото презъ време на полската работа“ изъ книгата на Лопиревъ и Соловевъ.

2. *часъ. Математика.* Умножение на двузначно и тризначно число съ еднозначно (разни видове). Задача: Селянинъ ималъ 5 крави. За застраховката на всѣка крава плащаль годишно по 75 копейки. Колко плащаль за всички крави? И т. н.

3. *часъ. Математика.* Самостоятелно решаване на задачи, като следнитѣ: 95×5 , 134×4 и т. н.

4. *часъ. Езикознание.* Запазване съ бждещото време. Какъ се образува бждещото време отъ сегашното време на глаголитѣ? (сѣя—ще сѣя, вѣя—ще вѣя).

5. *часъ. Езикознание.* Четене на статията „Дивъ“ изъ кн. „Утрешни зари“, стр. 96, ч. II Беседа върху това, какъ трѣбва да се отнасяме съ коня.

Десети день.

1. *часъ. Математика.* Самостоятелно решаване на задачи: Конь получава за едно денонощие 25 фунта сѣно. Колко сѣно е потрѣбно за една седмица? И т. н. Упражнение 90×7 , 79×6 и т. н.

2. *часъ. Езикознание.* Беседа върху грижитъ за добитъка: почистване на обора (яхъра), приготвяне на храната, постилка. Запазване на постилката и инвентара, потрѣбенъ за отглеждане на добитъка. (Възъ основа на домашни задачи за наблюдения).

3. *часъ.* Самостоятелна писмена работа въ връзка съ четената статия „Дивъ“: написване въ бждеще време на всички глаголи; съставяне на изречения съ тия глаголи.

4. *часъ. Езикознание.* Четене на статията „Какъ живѣла Буренушка у Мариини“ изъ книгата „Червена зора“. Разборъ и съставяне на планъ.

5. *часъ. Обществознание.* Благоустройството на селското стопанство: 1) Колко земя има стопанството, какъвъ е неговиятъ приходъ и разходъ; инвентаръ и неговото състояние; количество на добитъка. 2) Бюджетътъ на селянина. 3) Влияние на културнитъ сили (агрономъ, ветеринаръ, учителъ).

Единадесети день.

1. *часъ.* Самостоятелно писане писмо до отсъстващъ членъ отъ семейството съ описание на промѣнитъ въ стопанството.

2. *часъ. Математика.* Разработка на цифрови данни, донесени отъ децата отъ дома, за да се състави отчетъ за общата мощностъ на дадено стопанство.

3. *часъ. Математика.* Самостоятелно решение на задачи въ връзка съ отчета.

4. *часъ. Обществознание.* Наеменъ трудъ. Ратай, заплата, обноси на стопанина къмъ ратая.

5. *часъ.* Четене на статията „Пастиръ“ изъ кн. „Игра и трудъ“, II ч.

Моделиране „Селски дворъ“ въ извънучебно време.

РЕЦЕНЗИИ.

Писменитѣ упражнения въ първоначалнитѣ училища. Пълно ръководство съ теория, практика и подробен планъ за четиригѣ отдѣления. Отъ *К. П. Домусчиевъ*, дългогодишенъ училищенъ инспекторъ, и *Георги Димитровъ*, образцовъ учителъ. Издава книжарница и книгоиздателство „Казанлъшка долина“, София, стр. 224, цена 60 лв.

Поводъ за излизането на горната книга, споредъ авторитѣ, било теоретическата мъглявостъ и неустановеностъ въ методиката на писането (?), поради което се било създадо лутане и въ практиката, а най-много,—защото липсвало единъ общъ погледъ върху цѣлокупната работа по писане презъ цѣлия курсъ на първоначалното училище. Всички други ръководства, безъ тѣхното разбира се, разглеждали писането откъслечно и не давали на учителя ясень и цѣлостенъ погледъ за сжщността и задачитѣ на писменитѣ упражнения. И понеже нашиятъ учителъ се нуждаялъ отъ методически възгледи, а не отъ методически клишета, които преобръщали учителя—творецъ въ учителъ—занаятчия (стр. 4), авторитѣ ни даватъ 80 стр. теория и 140 стр. *клетчета*, които действително ще превърнатъ учителя въ занаятчия, даже и ако не е такъвъ.

Стойността на съчинението се била повдигала, говорятъ авторитѣ въ предговора си, още и отъ това, че всички зачекнати въпроси въ него били корегирани отъ учителитѣ на повече отъ 40 конференции—отъ сжщитѣ учители, за които малко по-горе се твърди, че имъ липсвалъ възгледъ и правилна ориентация по писането, че не могли да си съставятъ планъ за работа и да разграничатъ даже отдѣлнитѣ видове писмени упражнения.

За целъ на писането дългогодишниятъ инспекторъ и образцовиятъ учителъ ни поставятъ: 1) бързо и точно написание писменитѣ образи на думитѣ (бързописъ и правописъ) и 2) правилно излагане на мислитѣ (стр. 12). Като срѣдство за правописа авторитѣ искатъ да нѣма правописъ, т. е. да се приеме Омарчевския правописъ (стр. 11 и 12). Като срѣдство за бързописа сжщитѣ ни препоръчватъ звуковитѣ четмописни методи, които привикватъ ржката да получава волеви импулси при писането на всѣка буква, а не и дума. Като срѣдство за излагане мислитѣ тѣ ни даватъ редъ упражнения, повечето взети отъ други сборници по писане, безъ каквато и да е система подредени. „Ние трѣбва да живѣемъ съ развитието на педагогическата наука, твърдятъ авторитѣ на стр. 13., защото всѣки день психологията прави нови открития въ духовния животъ на детето,

които внасят промѣни и въ досегашнитѣ методи на обучението“. Каква полза отъ това заявление, когато и самитѣ автори сж далечъ отъ това развитие. Това най-ясно личи, когато говорятъ особено за писането въ I отдѣление, което подробно ще разгледаме. Изобщо, авторитеъ ни излагатъ това, което е било преди 30 години,—нищо ново, нищо интересно.

Ще започнемъ съ психо-физиологическата основа на писането, за която ни се отдѣлятъ 4 страници (16—21). „Мѣстото на говорния центъръ, казватъ тѣ на стр. 18, е въ предната частъ на голѣмия мозъкъ“, когато той се намира въ третата челна гънка отъ лѣвата половина на главния мозъкъ, откритъ отъ Брока, а не отъ Щоринга.) По-нататъкъ и и двамата автори нагазватъ изключително въ царството на противоречията, по-главнитѣ отъ които ще разгледаме:

1) На стр. 21. се твърди, че не могло да има ясни и добре отпечатени словесни представи въ детското съзнание, безъ ясни и точни предметни и че кухитѣ думи безъ съдържание (безъ предметна представа) лесно извѣтрявали, защото нѣмало кжде да се закрепятъ. Това действително е така, и ние сме съгласни съ това твърдение. Но защо пъкъ авторитеъ на много мѣста въ съчинението си предпочитатъ буквата, която нѣма съдържание, предъ зрителния образъ на думата, която винаги може да има предметна основа и при такива условия по-лесно се запомва. Това е доказано отъ опититѣ на хиляди експерименталисти, особено отъ Хердмана и Дожда, отъ които само една частъ сж посочени въ статиитѣ на г. Николай Тодоровъ и Д. Правдолюбовъ въ сп. „Педагогическа практика“, година IX, кн. VII и VIII, стр. 300 и 381.

2) На стр. 26. авторитеъ твърдятъ, че преписването на текстове съ печатенъ шрифтъ давало двойно повече грѣшки и уячавало грѣшкитѣ, следователно нѣмало по-повърхностна работа отъ преписа на печатенъ шрифтъ. Но въпрѣки това, авторитеъ на стр. 111—115 ни даватъ предимно упрежения за преписи отъ печатенъ шрифтъ и то въ I отдѣление. Нѣщо позече: на стр. 214 ни се даватъ и упжтвания, какъ да се преписва печатенъ шрифтъ въ първото отдѣление!

3) На стр. 27. отъ съчинението си авторитеъ ни съветватъ още при преписа винаги думитѣ да се изличватъ или преобрѣщатъ черната дѣска, за да могатъ децата да ги пишатъ отъ паметъ, защото само така се усъвършенствувала писмовната срѣжностъ (стр. 12). Въ това не се съмняваме. Но защо пъкъ на много мѣста сжщитѣ автори ни препорѣчватъ

1) Вижъ стр. 12 на „Дидактика и методика на обучението по български езикъ. Отъ проф. Д-ръ П. Цоневъ.“

и изолираното писане на буквите, вънъ отъ тѣхната срѣда — думата (стр. 92, 106, 107, 111 и пр.)? Въ тоя случай не се ли образуватъ отдѣлни езикомоторни и писомоторни представи на буквите, които отпосле силно пречатъ при образуването на цѣлостна писомоторна представа на думата, за което авторитѣ искатъ да се изличва думата при преписа.

4) На стр. 88. авторитѣ осжждатъ г. Спасовски, задето последниятъ прекомѣрно си служилъ съ звукоподражанията, които пречели за правилното развитие на езиковия усѣтъ у децата и чувствата за хубавото въ родната речъ. Само малко по-късно, на другата страница, сжщитѣ твърдятъ, че звукоподражанията успѣшно биха могли да бждатъ използвани при анализа. Вѣроятно, по тоя начинъ у детето по-добре ще се развие усѣта къмъ собствената ми речъ.

5) На стр. 90. се твърди, че гласовѣтъ за децата сж били сжщото нѣщо, каквито сж били непознатитѣ думи за възрастния. Колкото последниятъ би се заинтересувалъ отъ съчинение, въ което думитѣ му сж непознати, толкова и децата ще се заинтересуватъ отъ непознатитѣ гласове, продължаватъ тѣ по-нататкъ. И въпрѣки тая ясна декларация на стр. 94., сжщитѣ ни препоръчватъ цѣли два месеца, до 10. XI, да се учатъ само гласове! По цѣли седмици и месеци децата трѣбвало да изговарятъ неосмислени звукове и срички: о, и, а, ма, па, ла, па и пр. Интересно ще бжде да се знае, какъ ще отговорятъ авторитѣ, ако децата биха ги запитали: „Учителю, защо така четемъ, когато никога така не говоримъ?“

6) Въ спора си съ г. Спасовски, който е синтетикъ, на стр. 89. авторитѣ твърдятъ, че за седемгодишното дете гласътъ билъ неизвестностъ, отдалеченостъ отъ неговия психически миръ, че той представлявалъ по-голѣма сложностъ отъ думата, която е близъкъ обектъ съ конкретно съдържание. Но тази теория тѣ я изпущатъ, когато спорятъ съ защитниците на аналитическитѣ четмописни методи и се прикриватъ задъ прикритията на г. Спасовски. Така напр., на стр. 106. тѣ казватъ: „Ако презъ сжщото време, вмѣсто да откриваме 10 думи, откриемъ само 10 букви чрезъ комбиниране ще можемъ да образуваме толкова много думи, че ние ще имаме възможностъ да дадемъ на децата различни и приятни разказчета, които ще ги импулсиратъ къмъ четене.“ Така теорията въ ржцетѣ на двамата автори споредъ случая може да приема различна физиономия.

7) Въпрѣки че на стр. 89. авторитѣ твърдятъ, че само думата била „обектъ съ конкретно съдържание“, на стр. 91. тѣ ни съветватъ, за изходенъ пунктъ при предварителнитѣ упражнения по четене да се взима не думата, а разказа и изречението и при това съ последнитѣ трѣбвало цѣлъ месецъ и половина да се работѣло само по слухъ и

съ устата, додето се прекаралъ курса на предварителнитѣ упражнения по писане (стр. 93). По такъвъ начинъ авторитѣ искатъ, навѣрно, защото сж живѣли съ развитието на педагогическата мисль у насъ, отново да възкрѣсятъ всичката оная досадна и безполезна работа при предварителнитѣ упражнения по четене на аналитико — синтетичния методъ, които цѣли десетелѣтия тормозѣха учители и ученици и противъ които като реакция се появи синтетичния четмописенъ методъ на г. Д-ръ Д. Гиневъ.

8) На стр. 95. се твърди, че най-простиятъ елементъ при писането билъ точката. И понеже това не е вѣрно, защото при писането на точката участвуватъ много повече мускули на китката, дланъта и прѣститѣ отъ ржката на човѣка, отколкото при изправената черта. На стр. 100. тѣ започватъ съ последната, която тѣ изваждатъ не отъ формата на предметъ, която да наподобява изправената черта (игла, колъ, жалонъ и пр.), а *отъ формата на кжщата!*

9) Хубаво правятъ авторитѣ, дето първото писане започватъ съ рисуване, за което отдѣлятъ твърде малко време, само 10—15 деня (стр. 07), но грѣшатъ, задето започватъ съ предметното рисуване, което не е психологично, защото отначало първачетата не се интересуватъ отъ форми на предметитѣ, а само отъ отношенията на нѣщата. И затова тѣ обичатъ да рисуватъ не отдѣлнитѣ предмети, както препоржчатъ авторитѣ, а събитията, действията и явленията. Предметното рисуване предполага и по-развито наблюдение, отъ което сж лишени на първо време първачетата. По такъвъ начинъ илюстративното рисуване трѣбва да предхожда предметното.

10) На стр. 100. авторитѣ слагатъ като елементъ на буквитѣ и писането на *тънки изправени и дебели полегати* черти. Интересно е да се знае, тия елементи въ кои букви ще бждатъ сложени, защото нашата отвесна азбука, която се практикува отъ всички наши училища (пъкъ и букваритѣ и на двамата автори сж съ сжщо такова писмо) не познава букви, въ които да влизатъ, като съставни елементи *тънката изправена и дебалата полегата*.

11) Отъ таблицата за предварителнитѣ упражнения по писане, които авторитѣ ни даватъ на стр. 100., правимъ заключение, че децата целъ месецъ и половина ще пишатъ изключително само елементи на буквитѣ, безъ да бждатъ последнитѣ осмислени въ букви или думи. За нашитѣ автори нѣматъ значение принципитѣ, освѣтени отъ съвременната методическа мисль: 1) „Колкото по-скоро изведемъ децата отъ преходната, механическата работа и ги въведемъ въ такава, която ще ги накара да мислятъ, разбиратъ и сравняватъ, толкова повече се доближаваме до нашата целъ, толкова по-осмисляме детския трудъ“ 2) „Всѣки елементъ

трѣбва да се изучава само тогава, когато ни предстои да се заучва новата буква или дума, отъ която той е частъ, защото само тогава той добива своето значение, става понятенъ, следователно осмисленъ и интересенъ“.¹⁾ Да се пишатъ само буквени елементи, месецъ — два, додето не се изпишатъ всичкитѣ — това е все едно, когато изучаващъ нѣкой езикъ, да го изучаващъ по речника дума по дума и додето изучишъ всичкитѣ думи, да нѣмашъ право да ги свързвашъ въ изречения, — да говоришъ.

(2) Неоснователно на стр. 102—103., атакувайки аналитичнитѣ методи, авторитѣ си задаватъ въпроситѣ: „До кога децата по аналитичната метода ще четатъ и пишатъ думи? Следъ колко думи (100—200—300) ще дойдемъ до буквата? Въобще, презъ първата учебна година ще ли се учатъ букви?“ И двамата автори въ предговора си претендиратъ, че сж следили ревностно нашата педагогическа мисль и задаватъ такива въпроси. Това невежество показва, че и двамата сж спали презъ последнитѣ десетъ години: тѣ не сж имали възможность да разгърнатъ нито една отъ страницитѣ на нашитѣ безъ това малко педагогически списания. На нѣколко мѣста въ съчинението си тѣ парадиратъ съ посѣщение въ Виенскитѣ основни училища. Кой знай, какъ е съглеждана работата имъ, когато не е видѣно най-сжщественото — аналитико-думозрителната четмописна метода, по която отъ редъ години работятъ всички Виенски училища безъ изключение. Но както и да е, ние пакъ ще отговоримъ на зададенитѣ въпроси. При думозрителната четмописна метода се изучаватъ не 200 — 300 зрителини образи на думи, както твърдятъ авторитѣ, а само 15—20, — толкова, колкото да може нагледно да се представи анализата и се подготви синтезата. И въ тоя случай нѣма разсточителство на детската енергия, както се твърди на стр. 103., а най-целесъобразно пестене, защото анализата не става наизустъ, както се препорѣчва отъ двамата автори. Ужъ едни отъ децата сж акустици, други моторици, трети оптици (стр. 28) и че при четмописа отъ голѣмо значение било слушането, говоренето, писането и гледането (стр. 24), пъкъ на практика, при предварителнитѣ упражнения по четене трѣбвало да се работи само съ слуха и устата (стр. 93). Ами какъ ще бждатъ задоволени децата оптици? Ами кжде оставатъ опититѣ на Д-ръ В. А. Лай, за които толкова много ни се говори на стр. 24. и заключението, че *зрителната представа превъзхожда слуховата по своята сила и продуктивностъ 2 — 3 пжти. т. е. зрѣнието има много по-голѣмо значение за писането, отколкото слухътъ*“ (Курсива е на авторитѣ). Но

¹⁾ Д. Правдолюбовъ — Предварителнитѣ упражнения по писане. Учителска мисль, год. X., кн. III, стр. 198.

до кога трѣбва децата да изучатъ печатни зрители образи на думи, цѣла година ли? Не. Само първитѣ 1—2 месеца,—презъ това време, презъ което авторитѣ ни съветватъ да правимъ упражнения съ слуха и езика, т. е. до оня моментъ, когато вече ржката е упражнена за писането на буквитѣ и думитѣ. „Възможно ли е, по-нататкъ си задаватъ въпросъ авторитѣ, децата да се запознаятъ съ зрители образи на толкова думи, даже и 20, въпрѣки че всѣка дума има свое лице, физиономия, конфигурация?“ Ако едно китайско дете само за една година изучава зрители образи на повече отъ 30,000 думи, тъй като китайското писмо е идеографическо, то нашето дете, съ какво стои по-долу, та да не може да запомни зрители образи не на 30,000 думи, не и на 3,000 или 300, а само на 20—30; Обидно ще бѣде за нашето дете, ако не поупражнимъ поне минимума отъ скрититѣ сили на безграничната му паметъ! На стр. 20. авторитѣ твърдятъ, че човѣшкиятъ мозъкъ се е състоялъ отъ 600, 000,000 клетки, всѣка отъ която била хранилище на отдѣлно впечатление, отъ които човѣкътъ презъ цѣлия си животъ запълвалъ само 40,000,000. При последнитѣ ще притуримъ още 30, та ще станатъ 40,000,030,—цифра пакъ твърде много отдалечена отъ максимума 600,000,000, който ни посочватъ авторитѣ.

По-нататкъ, на стр. 106, авторитѣ още единъ камъкъ хвърлятъ противъ аналитицитѣ. „Съ 10 изучени думи, твърдятъ тѣ, не могатъ да се сформируватъ смислени и интересни разкази, които децата съ задоволство и радостъ да четатъ, когато съ десетина и даже по-малко букви, децата могатъ да образуватъ доста много думи и разнообразни четива“. И за увѣрение на горната мисль разгърщамъ букваря на единия отъ авторитѣ, не при десетината букви, а при двадесетъ и четвъртата и намирамъ следното осмислено четиво: „За рожби жена зажали. Родил се жива жаба“. Авторитѣ не могатъ да разбератъ, че цѣлостното изучаване зрители образи на печатнитѣ думи е процесъ отъ предварителнитѣ упражнения при четмописа, тогава когато нашитѣ автори и дума не даватъ да се говори за откриване буквитѣ (стр. 93).

13) На стр. 89. авторитѣ твърдятъ, че гласътъ вънъ отъ думата билъ безъ смисль и значение, но въпрѣки това въ схемата, която ни се дава на стр. 106. за откриване на буквитѣ, пунктъ 3, говори ни се за изолираното изговаряне на гласа. Искаме децата да не мѣнкатъ и пелтечатъ при четенето, а ги караме изолирано да произнасятъ звуковетѣ. Коя фонетика ви учи така? Освенъ това, на сжщата страница авторитѣ ни препоръчватъ още и предварителното устно анализиране на изречението съ непознатата буква и следъ това да бѣдѣло написано на черната дѣска, кждето

повторно да се анализира. Какво безцелно прахосване на времето. Сигуръ, и въ Виенскитъ училища работятъ така?!

„Не изговаряй изолирани звукове, пише проф. Д-ръ П. Цоневъ въ своята „Дидактика и методика на обучението по български езикъ“, стр. 93, защото такава изговаряне остава въ мозъка следи, които пречатъ на изразителното четене“. „Педагогията не познава друго сръдство за премахването на тия следи, освенъ времето, и затова по-добре е да не се образуватъ“, допълва отъ друга страна великиятъ езиковедъ проф. Томсонъ. Както, когато детето изучава нѣкое животно, не го кжса на части, така сжщо и звукътъ трѣбва да се изучава въ неговата естествена сръда—думата. Както разкжсаното животно губи своята жизнеспособностъ, така и разпокжсаната дума губи своята езикова стойностъ.

14) На стр. 106. авторитъ ни препоржчватъ ржкописната буква да предшествувала печатната. Мотивитъ за тоя приемъ никжде не можахъ да срещна въ страницитъ на съчинението. Ужъ при предварителнитъ упражнения по писане авторитъ започватъ съ правата черта, като по-лесна и за писане, и за възприемане отъ окото. Въпрѣки това, тѣ пакъ започватъ съ ржкописната буква, основата на която е кривата линия. За да ни бжде по-ясно това положение, ще трѣбва да си отговоримъ и на следния въпросъ: „Кое е по-лесно за детето: четенето или писането?“ На западъ болшинството отъ децата въ Америка, Англия, Франция и пр. още у дома си се научаватъ да четатъ. Въ училищата отиватъ само за да се научатъ да пишатъ. Ако писането бѣше по-лесно, щѣше обратното да става: децата въ дома си да се научатъ да пишатъ, а въ училището да четатъ. Но нека да вземемъ и другъ примѣръ изъ нашия животъ. До скоро имаше стари хора, които знаеха само да четатъ, а да пишатъ можеха само рѣдки избраници изъ калугерското съсловие. Печатната буква трѣбва да предшествува ржкописната, защото последниятъ видъ писмо е преводъ отъ печатната буква за бързописни цели. „Не бива да се изучава превода, преди да сме усвоили оргинала, говори германскиятъ педагогъ Wotekamp. Печатнитъ букви сж по-близки до формитъ на предметитъ и по-прости и затова по-лесно се усвояватъ. При тѣхъ и по-лесно може да стане анализата, защото буквитъ сж раздѣлени една отъ друга.“

13) При внимателното разглеждане разпредѣлението на учебния материялъ на I отдѣление, стр. 110—119, прави впечатление че авторитъ сж партизани на отдѣлното изучаване на главнитъ отъ малкитъ букви. Това на теория, разбира се. На практика още при първитъ упражнения съ малкитъ букви, авторитъ каратъ децата да пишатъ и изреченията съ главнитъ букви, и собственитъ имена: Мими, Лала, Лили, Лило, Симо, Мишо и пр. Само германцитъ изучаватъ отдѣлно глав-

нитѣ отъ малкитѣ букви, защото за всѣки звукъ иматъ по 8 белега, 4 готически шрифтъ и толкова латински, които силно се различаватъ единъ отъ други. Но у насъ има само по четири белега на звукъ, отъ които малкитѣ печатни съ нищо не се различаватъ отъ главнитѣ, а сжщо и ржкописнитѣ букви, съ изключение само на 5—6 които могатъ да се опростятъ. „Впечатления, възприети едновременно или последователно съ малкъ промеждуткъ на време, сж най-силнитѣ и най-трайнитѣ“, говори великиятъ психологъ Рибо. Приложенъ тоя принципъ и къмъ буквитѣ, естествено, ще даде по-добри резултати.

Авторитѣ сж голѣми защитници на свободнитѣ съчинения, които по нѣмане мѣсто въ страницитѣ на нашето педагогическо списание, подробно не ще можемъ да разгледаме. До пълнитѣ свободни съчинения тѣ ни препоръчватъ да дойдемъ само следъ редъ подготвителни стилно-синтаксично упражнения (стр. 42—50). Това добре. Но голѣма е изненадата ни като разгърнемъ съчинението отъ стр. 110 нататкъ и видимъ въ практическата му часть да ни се даватъ само образци, съ малки изключения, за правописни цели, не и за словарни и стилни. Нѣма нито едно упражнение за съчинения по картинки, по-зададени въпроси, за възпроизвеждането на прочетени четива и стихотворения по зададени въпроси, за преправяне съчинения отъ едно време, лице и число въ друго, за изваждане планъ отъ дадени разкази и стихотворения и пр. На стр. 38. авторитѣ осжждатъ дидактицитѣ-художници, които сж надценявали детскитѣ способности и направо ги увеждали въ царството на свободнитѣ съчинения. И нашитѣ автори вършатъ сжщото. Старателно избѣгватъ полу-свободнитѣ съчинения.

Даденитѣ образци свободни съчинения за IV отдѣление сж изключително разказвателни. Нѣма нито едно по-дражкателно, описателно, разсждително или пъкъ характеристика на живи хора или литературни герои. Не даватъ сжщо така мѣсто и на съчинения — автобиографии, дневници-наблюдения, писма, заявления, договори и пр.

Отъ начина на поправката на свободнитѣ съчинения, което се вижда на стр. 61. прави впечатление, че авторитѣ не даватъ значение на детския индивидуалитетъ. Въпрѣки че между децата се забелязватъ различни типове, така добре обрисувани отъ френския психологъ Бине, нашитѣ автори искатъ всичкитѣ деца да творятъ по единъ калѣпъ (стр. 64).

Има голѣма опасностъ да не би шаблоннитѣ образци на свободни съчинения, които ни се даватъ въ практическата часть, да заблудятъ младитѣ и неопитни учители. Тая опасностъ и авторитѣ я съзиратъ и затова още отъ втората страница предупреждаватъ учителя.

Изобщо, за написване на съчинение по писане въ отдѣлението е необходимо по-основно познаване на въпроса. Ръководство, за да стане то истински полезно за нашия учителъ, трѣбва да се корегира въ духа на нашитѣ бележки. Въ тоя видъ, въ който го виждаме сега, не го препоръчваме.

Д. Правдолюбовъ.

Културна карта на Варненски окръгъ. Мѣрка 1:100,000. Съставили Д. Василевъ, А. Матеевъ, и Н. Колевъ, учители—Варна. Цена 800 лв.

Родинознанието е основа на цѣлата география. Преди да изучава чужди страни и народи, детето трѣбва да изучи географията на своя роденъ край. Тя е ключътъ, азбуката, която ще му помогне да разбере и усвои географията на отдалечени мѣста. Безъ тоя ключъ, последната е мъртва, куха словесна наука. Родинознанието е отъ такъвъ характеръ, че въ първо време преподаването не може да става въ класната стая. Учителътъ трѣбва да отдѣли значително време, за да ръководи децата да наблюдаватъ всичко, да иматъ ясна представа за околността на селището, въ което живѣятъ, и да могатъ всичко да изобразяватъ било въ видъ на проста обикновена карта, или въ видъ на релефна карта. Но когато ще стане нужда да се изучаватъ и мѣстности, които сж по-далечъ отъ селището, въ което е училището, и дето не тѣй лесно се отива, нужни сж и релефни и обикновени карти. Може да се каже, че ученицитѣ отъ Варненския окръгъ въ това отношение сж щастливи, защото слепъ хубавата релефна карта на окръга отъ г. С. Поповъ се сдобивае съ ново пособие—културната карта на г. г. Д. Василевъ, А. Матеевъ и Н. Колевъ. Въ картата сж нанесени всички селища на Варненски окръгъ, всички рѣки, езера, пѣтищата и най-главно—застѣпена е стопанската география на окръга. Образитѣ въ картата сж ясни и децата лесно ще свикнатъ по нея да четатъ знацитѣ. Може да се каже, че за децата картата е въведение въ топографията. Децата ще иматъ възможность да се ориентиратъ за мѣстоположението на всѣко селище, и споредъ знаковетѣ, ще знаятъ, де има гори, лозя, пчели, добитѣкъ, фабрики и т. н. Би трѣбвало учителитѣ да съдействуватъ на съставителитѣ, щото въ бждеще картата да се допълни. Напр., би било желателно да се означатъ двата красиви моста въ окръга: на Голѣма-Камчия, надъ *Ново-село*, и на Луда-Камчия, надъ с. *Ченге*; при селата *Градинарово* и *Акѣ-коюнъ* да се означа, че се произвежда повечко зеленчукъ, при с. *Черковна* — знака за дини, при с. *Синдѣлъ*, че е развито пчеларството и пр. Но и това, което е дадено въ картата, е до-

статъчно. Би било желателно, всѣко първоначално училище да си набави тая карта. Тя е одобрена отъ Министерството на нар. просвѣщение.

В. П. Гочевъ.

Ръчна карта на Варненския окръгъ. Съставили Асенъ Поповъ, художникъ, и Димитъръ Николовъ, първоначаленъ учителъ. Цена 5 лв. Издание на Д. Николовъ, ул. „Каналска“, № 21—Варна.

Картата е изработена художествено съ голѣма вещина. Употрѣбени сж условнитѣ знаци, употрѣбавани въ най-добритѣ европейски училищни карти. Мѣстноститѣ отъ 0 до 100 м. надъ морското равнище сж означени съ *тъмнозеленъ* цвѣтъ; отъ 100 до 200 м. — съ *яснозеленъ*, отъ 200 до 500 — съ *жълтъ*, отъ 300 м. нагорѣ — съ *кафявъ*; рѣкитѣ, езерата и морето — съ *синъ*, шосетата — съ *червенъ*, желѣзопѣжнитѣ линии, населенитѣ мѣста и границитѣ на околитѣ и окръга съ *черъ*. Отбелязани сж всички шосета, желѣзопѣжни линии, езера, по-голѣмитѣ рѣки и всички общински центрове. Така оцвѣтена, картата на г. г. Поповъ и Николовъ е твърде ясна и прегледна. Тя ще бжде отлично нарочно помагало за ученицитѣ отъ III отдѣление при изучаването на родинознанието. По нея ученикътъ лесно може да си състави достатъчно вѣрна и ясна представа за повърхнината, напояването и топографията на Варненския окръгъ. Нейниятъ форматъ — 24×28 см. — я прави удобна за носене въ учебницитѣ и ученишкитѣ чанта. Препорѣчваме я на г. г. учителитѣ отъ Варненския окръгъ. Тя трѣбва да влѣзе въ рѣцетѣ на всѣки ученикъ отъ III отд.

Желателно е съставителитѣ да ни дадатъ подобни нарѣчни карти и за други окръзи.

Т. Ивановъ

Читало за I отдѣление. Съставилъ Б. Върбановъ, училищенъ инспекторъ. Издава Славъ Ивановъ, книжаръ — Т. Пазарджикъ. Цена 24 лв.

Читалото на г. Върбановъ е красива, добре подвързана и художествено илюстрирана папка (форматъ 23 см. × 19 см.), удобна за носене въ всѣка ученическа чанта. На едната вътрешна страна на корицата сж съшити книжни джебчета, въ които сж поставени отдѣлни картончета съ всички печатни букви. Отъ всѣка буква сж дадени по нѣколко екземпляра. На другата страна на корицата сж дадени цифри и аритметически знаци, отпечатани сжщо на отдѣлни подвижни картони, и редица хоризонтални книжни джебчета за нареждане на думи. Подъ тѣхъ има нѣколко хубави цвѣтни картини.

Читалото е удобно и твърде практично помагало за обучението по начално четене. Неговото устройство позво-

лява на всеки първакъ да реди бърже съ даденитѣ букви думи и цѣли четива, а съ цифритѣ и аритметическитѣ знаци — основнитѣ операции, които се учатъ въ I отдѣление.

Читалото ще улесни твърде много обучението по начално четене и смѣтане и ще бжде добъръ помощникъ на учителя, особено на учителя въ слѣти отдѣления. То заслужава да бжде дадено въ ржката на всѣки първакъ. Само цената му—24 лв.—ни се вижда твърде висока. Желателно е, издателятъ да даде въ бждеще по-ефтино издание, достъпно по цена за всички първаци.

П. П.

Книгописъ.

(книги и списания, получени въ редакцията).

1. **Свободно възпитание** Списание за педагогическа култура. Редакторъ Димитъръ Т. Кацаровъ. Издава книгоиздателство Ст. Георгиевъ — София, ул. Бачо Киро 15. Година IX, кн. 1—2. Годишенъ абонаментъ 100 лв.

2. **Домъ и училище.** Списание за популяризиране възпитателната наука и практика. Редакторъ Димитъръ п. Николовъ — София, ул. Свиленица 5 (кварталъ Гарнизонна фурна). Год. I, кн. 1. Годишенъ абонаментъ 80 лв.

3. **Енциклопедия на възпитанието.** Редакторъ Д. Грънчаровъ—София, ул. Лозенецъ, 3. Годишенъ абонаментъ 100 лв. Година II. Кн. 11. Професоръ Карлъ Мюлеръ—Учили и родители. Преводъ отъ нѣмски. Кн. 12. Професоръ Р. Майстеръ — Кино и училище. Превелъ Д-ръ Т. Ивановъ.

4. **Нашето дете** Списание за отглеждане и възпитание на децата. Редакторъ проф. Д-ръ Ст. Ватевъ, София, ул. Графъ Игнатиевъ, 24. Годишенъ абонаментъ 50 лв. Год. III, кн. 7—8.

5. **Играй и пѣй** Списание за физическо възпитание и пѣние. Редактори: Ал. Кръстевъ и Анг. Друмевъ, София, бул. Евлоги Георгиевъ, 96. Годишенъ абонаментъ 50 лева. Год. IV, кн. 1.

6. **Училищень бюджетъ и администрация.** Месечно списание за учители, училищни настоятелства и просвѣтни институти. Издание на Д. Провадалиевъ & Годоровъ София, ул. Алабинска, 40. Годишенъ абонаментъ 120 лева. Година IV, кн. 1, 2 и 3.

7. **Родна речъ.** Списание за резници на българското слово. Уредници: проф. Ст. Младеновъ и Ст. П. Василевъ Казанлъкъ. Годишенъ абонаментъ 70 лв. Год. IV, кн. I.

8. **Б. Върбановъ—Обществени грижи за децата въ Виена и Буда-Пеща** Факти и наблюдения, констатирани презъ време на една екскурзия. Печатница „Съгласие“, Т. Пазарджикъ, 1930 Цена 20 лв.

9. **Bulletin du Bureau International d'Education.** Genève, 44, Rue des Maraîchers. IV Année, № 3.

10. **L'Education.** Revue mensuelle. 22. Année, № 1. Octobre 1930. F. Lanore, éditeur. Paris 6e, Rue d'Assas, 48.

11. **L'Enseignement public.** Revue pédagogique. Paris, Librairie Delagrave, Rue Soufflot, 15. № 8, 9, 10. 1930.

12. **Le Livre.** Philosophie—art—histoire—sciences—sociologie. Quatrième Année. № 1, 2, 3. Paris, VI, Boulevard Saint — Germain, 108.

13. **L'Educateur** Organe de la Société pédagogique de la Suisse Romande et de l'Institut J. J. Rousseau. LXVI-me Année, № 20, 21, 22. Lausanne.

14. **Pedagogicke rozhledy.** Roc. XV, sesit 8. Praha 1930.

15. **Vestnik pedagogicky.** Rocnik VIII, cislo 7, 8, Praha, 1930.

16. **St. Vrana a Al Konvicka—Kresleni v 1—5. skolnim roce.** I. vydani. Brno, 1930.

17. **Училищенъ прегледъ.** Год. XXIV, кн. 7 и 8.

18. **Учителска мисль.** Год. XII, кн. 1 и 2.

19. **Младежко четиво.** Год. VIII, кн. 1 и 2.

20. **Илюстровано географско четиво.** Год. VIII, № 2. Ерна Арнодъ—Какво видѣхъ въ Китай.

21. **Детски свѣтъ.** Год. X, кн. 2 и 2.

22. **Детска радостъ.** Год. XV, кн. 1 и 2.

23. **Свѣтулка.** Год. XVI, кн. 1 и 2,

24. **Златорогъ.** Год. XI, кн. 8.
